

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Історичний факультет
Кафедра стародавнього світу та середніх віків

До захисту допущено кафедрою стародавнього світу та середніх віків
протокол № _____ від _____

завідувач кафедри _____ Сергій Литовченко
(підпис) (ім'я, прізвище)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

здобувача першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

“Остготське відродження” як культурний феномен раннього

Середньовіччя: джерела та особливості

(тема роботи)

Спеціальність (спеціалізація) 032 «історія та археологія»

Освітня програма «історія та археологія»

Здобувач

(підпис)

Руслан Курганов

(ім'я, прізвище)

Науковий керівник _____ Сергій Литовченко

(підпис)

(ім'я, прізвище)

Харків – 2026

Анотація

Кваліфікаційну роботу присвячено аналізу «Остготського Відродження» як культурно-історичного феномену раннього середньовіччя та його ролі у збереженні та трансформації античної спадщини в Італії VI ст. Метою дослідження є розкриття основних аспектів, пов'язаних із розвитком Остготського Відродження, визначення його характерних ознак та місця в європейській культурній тягlostі. Об'єктом дослідження є процес формування, розвитку і трансформації Остготського Відродження як культурно-історичного феномену. Предметом дослідження виступають характерні ознаки та культурно-історичні пам'ятки остготської доби, а також інтелектуальні та мистецькі прояви правління Теодоріха Великого.

Методологічну основу становить принцип історизму в поєднанні з цивілізаційним підходом, що дозволяє розглядати остготську Італію як простір синтезу античної, християнської та «варварської» традицій. У роботі застосовано порівняльно-історичний метод, джерелознавчий аналіз письмових і матеріальних свідчень, а також культурологічний та мистецтвознавчий аналіз архітектури, мозаїк, скульптури та епіграфіки. Використано системний і структурно-функціональний підходи для комплексного осмислення взаємодії влади, релігії, освіти, мистецтва та філософії.

У результаті встановлено, що остготська доба в Італії стала періодом відносної політичної стабільності, що забезпечила збереження римських інституцій, правових практик та освітньо-риторичної традиції. Проаналізовано твори Касіодора, Боеція, Йордана, Еннодія як джерела інтелектуальної культури епохи та як культурні артефакти, що відображають ідеологічні орієнтири програми *civilitas*. На матеріалі пам'яток Равенни показано прояви культурного синтезу на рівні художніх форм і стилістики та перехід від античного реалізму до більш символічної, духовно орієнтованої естетики. Наукова новизна полягає у комплексному поєднанні аналізу письмових джерел, матеріальної культури та історіографічних дискусій щодо поняття «відродження», що дозволяє уточнити

зміст і межі Остготського Відродження як процесу не лише збереження, а й активного культурного оновлення.

Загальні висновки засвідчують, що Остготське Відродження було важливим механізмом культурної спадкоємності між античністю та середньовіччям і суттєво вплинуло на формування середньовічної європейської культурної моделі. Результати можуть бути використані у курсах з історії раннього середньовіччя, історії культури та мистецтва, а також у подальших дослідженнях проблеми культурних трансформацій постримського Заходу.

Ключові слова: Остготське Відродження, Теодоріх Великий, раннє Середньовіччя, культурний синтез, антична спадщина, *civilitas*, Кассіодор, Боецій, Равенна.

Abstract

The qualification work is devoted to the analysis of the "Ostrogothic Renaissance" as a cultural and historical phenomenon of the early Middle Ages and its role in the preservation and transformation of the ancient heritage in Italy of the 6th century. The purpose of the study is to reveal the main aspects related to the development of the Ostrogothic Renaissance, to determine its characteristic features and place in European cultural continuity. The object of the study is the process of formation, development and transformation of the Ostrogothic Renaissance as a cultural and historical phenomenon. The subject of the study is the characteristic features and cultural and historical monuments of the Ostrogothic era, as well as the intellectual and artistic manifestations of the reign of Theodoric the Great.

The methodological basis is the principle of historicism in combination with a civilizational approach, which allows us to consider Ostrogothic Italy as a space for the synthesis of ancient, Christian and "barbarian" traditions. The work uses a comparative-historical method, source analysis of written and material evidence, as well as culturological and art historical analysis of architecture, mosaics, sculpture and epigraphy. Systemic and structural-functional approaches are used for a comprehensive understanding of the interaction of power, religion, education, art and philosophy.

As a result, it was established that the Ostrogothic era in Italy was a period of relative political stability, which ensured the preservation of Roman institutions, legal practices and educational and rhetorical traditions. The works of Cassiodorus, Boethius, Jordanes, Ennodius are analyzed as sources of the intellectual culture of the era and as cultural artifacts reflecting the ideological guidelines of the *civilitas* program. The material from the monuments of Ravenna shows manifestations of cultural synthesis at the level of artistic forms and stylistics and the transition from ancient realism to a more symbolic, spiritually oriented aesthetics. The scientific novelty lies in the complex combination of the analysis of written sources, material culture and historiographical discussions on the concept of "renaissance", which

allows us to clarify the content and boundaries of the Ostrogothic Renaissance as a process not only of preservation, but also of active cultural renewal.

The general conclusions indicate that the Ostrogothic Renaissance was an important mechanism of cultural continuity between antiquity and the Middle Ages and significantly influenced the formation of the medieval European cultural model. The results can be used in courses on the history of the early Middle Ages, the history of culture and art, as well as in further research into the problem of cultural transformations of the post-Roman West.

Keywords: Ostrogothic Renaissance, Theodoric the Great, early Middle Ages, cultural synthesis, ancient heritage, *civilitas*, Cassiodorus, Boethius, Ravenna.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ «ОСТГОТСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ»	21
1.1. Політичний та культурний контекст Італії у період правління остготів.....	21
1.2. Відображення епохи в творах сучасників	26
1.3. Археологічні та матеріальні пам'ятки як відображення культурних процесів.....	31
РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОЯВИ «ОСТГОТСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ».....	38
2.1. Політика Теодоріха Великого у сфері освіти та науки.....	38
2.2.Розвиток мистецтва, архітектури та літератури у добу остготів.....	42
2.3. Синтез античної, християнської та варварської традицій.	50
РОЗДІЛ 3. «ОСТГОТСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ» ЯК ІСТОРІОГРАФІЧНА ПРОБЛЕМА	54
ВИСНОВКИ.....	62
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	65

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена збереженням дискусійності у трактуванні явища остготського відродження, зокрема різними підходами до визначення його сутності, хронологічних меж та значення в культурно-політичному розвитку ранньосередньовічної Європи. Неоднозначність інтерпретацій «Остготського Відродження» як культурного феномену свідчить про складність і багатомірність проблеми, а також про необхідність її подальшого комплексного вивчення. З огляду на це, дослідження «Остготського Відродження» набуває особливої наукової значущості в контексті осмислення трансформацій античної спадщини в ранньому Середньовіччі.

З наукового погляду актуальність теми зумовлена потребою системного аналізу джерел - як письмових, так і археологічних, - що висвітлюють політичну та культурну політику остготського королівства. Твори Кассіодора, Боеція, Йордана та інших авторів не лише є важливими пам'ятками латинської традиції, але й віддзеркалюють процес формування нового інтелектуального середовища, де античні ідеї співіснували з християнським світоглядом. Їх комплексне вивчення дає змогу уточнити роль Італії остготського періоду як осередку культурної тяглості між Сходом і Заходом Європи.

Суспільно-політична значущість дослідження полягає в тому, що осмислення досвіду Остготського Відродження сприяє кращому розумінню витоків європейської ідентичності та діалогу культур, який актуальний і сьогодні. Вивчення цього феномена демонструє, що навіть у часи політичної нестабільності можливо забезпечити збереження духовних цінностей і розвиток освіти, науки та мистецтва. Таким чином, дослідження остготської доби має не лише історичну, а й сучасну гуманітарну вагу, адже порушує питання спадкоємності, культурної толерантності та взаємодії цивілізацій.

Об'єктом дослідження є процес формування, розвитку і трансформації «Остготського Відродження» як культурно-історичного феномену.

Предметом дослідження є характерні ознаки та культурно-історичні пам'ятки «Остготського відродження».

Хронологічні межі дослідження. Хронологічні рамки даного дослідження охоплюють період з кінця V до середини VI століття, тобто час існування Остготського королівства в Італії (493-554 рр.). Нижня межа дослідження визначається 493 роком - початком правління Теодоріха Великого. Верхня межа припадає на 554 рік, коли після завершення Готських воєн Остготське королівство припинило своє існування.

Територіальні межі дослідження охоплюють насамперед Апеннінський півострів - ядро Остготського королівства, де в період правління Теодоріха Великого (493-526 рр.) сформувався центр політичного, адміністративного та культурного життя Остготського королівства. Особлива увага приділяється містам Равенні, Риму та Павії, які стали головними осередками культурної активності та архітектурного розквіту.

Історіографічний огляд. Вивчення «Остготського Відродження» як особливого культурного явища раннього середньовіччя має багаторічну наукову традицію, яка формувалася поступово - від класичних європейських синтетичних наративів XIX століття до сучасних міждисциплінарних досліджень, що поєднують політичну історію, культурологію, археологію та студії ідентичності. Вивчення історії готів та феномену «Остготського Відродження» як складової культурного розвитку раннього середньовіччя має тривалу та послідовну історіографічну традицію.

Одним із ранніх етапів цієї традиції є фундаментальна праця Фердинанда Грегоровіуса «Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter» («Історія міста Рима в Середньовіччі») (1859), в якій історія середньовічного Риму та Італії подається як довготривалий процес трансформації античного світу. Його підхід, сформований у межах історичного позитивізму XIX століття, створив рамку «великого наративу», в якій остготська доба розглядається як критичний

перехідний момент між імперською спадщиною та новими формами політичного та культурного життя¹.

Наступний великий історіографічний пласт пов'язаний із німецькомовною медієвістикою другої половини XX століття, зокрема монографія Гервіга Вольфрама «Die Goten» (1979), що стала класичним дослідженням історії готів від їхнього походження до занепаду остготського королівства в Італії. Автор пропонує комплексний підхід, поєднуючи політичну історію, етногенез та культурні процеси. Вольфрам розглядає готів не лише як «варварський» народ, а як носіїв специфічної політичної та культурної традиції, здатної до інтеграції з римським світом².

Значним доповненням до цього напрямку є дослідження Фолькера Бірбрауера, зокрема його праці, присвячені археологічним пам'яткам остготського періоду, серед яких особливо виділяється «Die ostgotischen Funde von Domagnano» (1973). Бірбрауер представляє археологічний підхід до вивчення готської історії, зосереджуючи увагу на матеріальній культурі, поховальних комплексах та артефактах, що дозволяють реконструювати соціальну структуру та культурні практики остготів³.

З кінця 1980-х на початку 1990-х років в англomовній історіографії посилюється увага до узагальнювальних синтезів про варварські народи та до переоцінки взаємин «римське/варварське». Показовим прикладом цього напрямку є праця Петера Хізера «The Goths», у якій історія готів розглядається в ширшому контексті пізньоантичної Європи, міграцій, трансформації імперського простору та формування постримських держав. У межах такого підходу остготська Італія постає не як «відхилення» від римської норми, а як один із ключових варіантів адаптації римської спадщини у нових політичних умовах⁴.

¹ Gregorovius F. Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter. Stuttgart: J. G. Cotta'scher Verlag, 1859-1872. Bd. 8

² Wolfram H. Die Goten. München, 1990. 582 s.

³ Bierbrauer V. Die ostgotischen Funde von Domagnano, Republik San Marino (Italien) // Germania. 1973. Bd. 51. S. 474-516.

⁴ Heather P. The Goths. Oxford, 1996. 341 p.

Подальший етап, характерний для 1990-х, пов'язаний із «поворотом до ідентичностей» та соціокультурної історії, що яскраво представлено монографією Патріка Аморі «People and Identity in Ostrogothic Italy». Автор зосереджується на тому, як у повсякденних практиках, правових категоріях і політичних конфліктах конструювалися та змінювалися уявлення про «готів» і «римлян». Даний підхід важливий для дослідження «Остготського Відродження», оскільки показує, що культурний синтез був не лише програмою еліт, а й полем соціальної конкуренції та переозначення належності⁵.

У 2000-х роках історіографія виразно рухається в бік точніших реконструкцій механізмів влади та комунікації в пізньоантичному Заході, що безпосередньо стосується й італійського королівства Теодоріха. В зазначений період з'являється праця Джона Мюрхеда «Theoderic in Italy», у якій увага зосереджена на політичній практиці Теодоріха та на тому, як саме функціонували римські інституції в умовах варварської монархії. У такій перспективі «відродження» постає не лише як культурний жест, а як керована політика стабілізації, що спиралася на адміністративну спадкоємність і на взаємодію королівської влади з римською елітою⁶.

Наступний історіографічний етап представлений дослідженнями на початку 2010-х років, які розширили підходи до вивчення інтелектуального та релігійного контекстів VI століття. У збірнику «Історія Візантії. Вступ до візантиністики» (2011) під редакцією С. Сорочана та Л. Войтовича розглядаються як політичні, так і культурні процеси Східної Римської імперії, що дає змогу простежити взаємодію Візантії з остготським королівством. У роботі наголошено на ролі Касіодора як центральної фігури культурного життя цього періоду та на значенні його віварійської традиції для збереження античних знань⁷.

⁵ Amory P. *People and Identity in Ostrogothic Italy*. Cambridge, 1997. 512 p.

⁶ Moorhead J. *Theoderic in Italy*. Oxford, 1992. P. 3-5.

⁷ *Історія Візантії. Вступ до візантиністики* / за ред. С. Б. Сорочана, Л. В. Войтовича. Львів, 2011. 880 с.

Саме релігійно-освітній контекст виразно висвітлено у статті І. Цебрій (2011), присвяченій релігійній освіті та педагогічним моделям раннього християнства. У ній наголошено, що інтелектуальне середовище VI століття, яке частково сформувалося в остготській Італії, відіграло суттєву роль у становленні християнської духовної традиції та збереженні античних педагогічних принципів⁸. Схожий підхід демонструє і дослідження Р. Духовнія (2011), присвячене Віварію Касіодора, де збереження античної освіченості розглядається як свідомий культурний проєкт, що випередив європейські традиції гуманітарної освіти⁹.

Важливе місце у сучасній історіографії займають культурно-антропологічні дослідження, зокрема праця С. В. Саннікова «Критерії "варварства" епохи остготського Відродження» (2013), у якій автор аналізує формування культурної ідентичності остготської еліти та переосмислює поняття «варварства» як складний соціокультурний феномен, пов'язаний із трансформацією римської традиції¹⁰.

Питання дипломатії та політичної спадкоємності між пізньою Римською імперією та ранньосередньовічними королівствами розвиває В. Кузюков у статті 2015 року, де аналізується дипломатична практика Східної Римської імперії та її вплив на варварські держави. Це дослідження дозволяє глибше зрозуміти політичний контекст, у якому здійснювалися культурні процеси «Остготського Відродження»¹¹. Подібну роль відіграє й стаття О. Малишева (2019), хоча вона має правовий характер: у ній розглядаються принципи збереження археологічної спадщини, що перегукуються з остготською політикою Кассіодора щодо охорони античних пам'яток¹².

⁸ Цебрій І. В. Модель релігійної освіти у творчій спадщині ранньохристиянських педагогів середньовічної Європи // Вісник Дніпропетровського університету. 2011. С. 70-75.

⁹ Духовній Р. Є. Місце інтелектуальних традицій в ранньохристиянській європейській духовній культурі VI століття (Віварій Касіодора), 2011. С. 232-240.

¹⁰ Санников С. В. Критерии «Варварства» эпохи остготского возрождения // Идеи и идеалы. 2014. № 2(20)). С. 120-129.

¹¹ Кузюков В. В. Візантійські історики про дипломатію Східної Римської імперії у 395-518 pp. 2015. С. 45-49.

¹² Малишев О. О. Адріанів поділ скарбу і археологічне право // Правова держава. Вип. 30. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 200-209.

Важливим доповненням до історіографії є стаття В. Кузовкова «Італія та Візантія» (2018), у якій простежено політичний статус остготського королівства в міжнародних відносинах. Автор підкреслює, що остготська держава була не периферією, а активним учасником середземноморської дипломатії, що підсилює тезу про її культурну зрілість¹³. Поряд із цим у роботі Перголі Кампанелли (2017) акцент робиться на проблемах збереження античних пам'яток у добу Касіодора, що додатково підтверджує роль остготського правління у формуванні традиції європейської культурної охорони¹⁴.

Завершує хронологічну лінію огляду стаття В. Фенича та Я. Алешкевич (2025), у якій розглянуто рівень освіти та розвиток освіченості в античному та ранньосередньовічному Середземномор'ї. Автори підкреслюють, що незважаючи на політичні трансформації, саме освітня спадкоємність стала основою для культурних процесів доби остготів і подальшого розвитку середньовічної Європи¹⁵.

У сукупності вказані праці демонструють поступову еволюцію історіографічних підходів: від класичного політико-історичного аналізу до комплексного культурологічного прочитання феномену остготського Відродження. Хронологічний зріз літератури дозволяє простежити, як зростає зацікавлення інтелектуальною історією, історією мистецтва, педагогічними моделями та правовими аспектами доби Теодоріха.

Аналіз джерел. Касіодор є центральною постаттю інтелектуального життя остготської Італії. Його твори відображають як практичний досвід державного управління при дворі Теодоріха Великого, так і спробу створити нову культурну модель. Найповніше політична програма остготського правління відображена у збірці «*Variae*» - офіційних листах і промовах, написаних Касіодором від імені

¹³ Кузовков В. І. Італія та Візантія: до проблеми політичного статусу Остготського королівства у 493-540 рр. 2018. С. 5-11.

¹⁴ Pergoli Campanelli A. Conservazione, tutela e restauro delle antichità: Cassiodoro e l'inizio dell'era moderna // *Civiltà Romana. Rivista pluridisciplinare di studi su Roma antica e le sue interpretazioni*. III-2016. Roma, 2017. P. 42.

¹⁵ Фенич В., Алешкевич Я. Від перших учителів-софістів до «семи вільних мистецтв»: освіта та стан освіченості в античному Середземномор'ї V ст. до н. е. - VI ст. н. е. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. 2025. № 1(52). С. 43-58.

короля. Цей корпус документів має особливе джерельне значення, оскільки демонструє ідеологію *civilitas* - концепцію мирного співіснування готів і римлян на основі римського права, християнської моралі та адміністративної спадкоємності. Через «*Variae*» можна простежити структуру державного апарату, уявлення про королівську владу та політику Теодоріха щодо збереження античної культурної спадщини¹⁶.

Водночас, крім канцелярського дискурсу та офіційної політичної риторики, для розуміння ідеологічних засад остготської держави важливими є й твори, що конструювали історичну пам'ять і легітимаційні наративи. Важливим історико-ідеологічним джерелом є втрачена «*Historia Gothorum*» («Історія готів»), відома за пізнішою переробкою Йордана. Ця праця мала на меті легітимізувати остготську династію Амалів, представивши її спадкоємицею римської імперської величі. Касіодор прагнув інтегрувати історію готів у контексті всесвітньої історії, створивши образ варварського народу як носія цивілізаційної місії¹⁷.

Однак інтелектуальні пріоритети Касіодора не залишалися незмінними: після завершення активної політичної кар'єри він переорієнтовує свої зусилля на освітньо-монастирський проєкт. Його пізні праці - «*Institutiones divinarum et saecularium litterarum*»¹⁸ та «*Commentarii in Psalmos*»¹⁹ - мають інше спрямування: вони демонструють перехід від політичної до монастирсько-освітньої діяльності. Касіодор створює концепцію християнської освіченості, де античні «світські науки» (граматика, риторика, філософія, музика, математика) стають інструментом богопізнання. Таким чином, у його творчості відображено інтелектуальний міст між античністю та середньовіччям, що забезпечує збереження латинської освітньої традиції.

¹⁶ Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. *Variae*. Roma: Monumenta Germaniae Historica, 1894. 642 p.

¹⁷ Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. *Historia Gothorum*. Roma: Typis Vaticanis, 1895. 315 p.

¹⁸ Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. *Institutiones divinarum et saecularium litterarum*. Leipzig, 1937. 284 p.

¹⁹ Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. *Commentarii in Psalmos*. Turnhout: Brepols, 1958. 472 p.

Логічним продовженням цієї внутрішньої трансформації є й звернення автора до антропологічних і богословсько-філософських питань, у яких найвиразніше простежується синтез античного спадку з християнською думкою. Трактат Флавія Магна Аврелія Кассіодора «De anima» є важливим свідченням інтелектуальної еволюції автора від державного діяча до богослова та християнського філософа. У цій праці Кассіодор поєднує античну платонівську й неоплатонічну традицію вчення про душу з християнським розумінням людини як образу Божого. Автор розглядає природу душі, її безсмертя, здібності до пізнання істини та зв'язок із тілом, підкреслюючи гармонію між розумом і вірою. Трактат демонструє прагнення Кассіодора створити цілісну християнську антропологію, у якій філософія виступає слугою теології, а знання - шляхом до духовного вдосконалення²⁰.

Разом із тим, оцінка Кассіодорових задумів і репрезентацій готської історії була б неповною без урахування того, як ці наративи були переосмислені в пост остготську добу. Йордан, який, ймовірно, походив із кола остготської знаті, створив свій твір на основі згаданої «Historia Gothorum» Кассіодора, однак переосмислив його в нових політичних умовах після падіння остготського королівства. «Getica» є цінним історичним джерелом, що поєднує міфологічні та документальні шари. Автор прагнув вписати історію готів у християнську концепцію історії як божественного провидіння.

Дане переосмислення має не лише загальноідеологічний, а й виразний інформаційний вимір, адже розширює географічний та етнополітичний горизонт оповіді. Завдяки «Getica» сучасні дослідники мають уявлення не лише про історію остготів, а й про етнополітичну ситуацію в Європі VI ст. Твір містить відомості про Скіфію, Північне Причорномор'я, слов'ян, гунів, гепідів, сарматів, що робить його джерелом першорядного значення для історії Центрально-Східної Європи. На рівні ідеології Йордан демонструє зміну акцентів: якщо Кассіодор прославляє готів як продовжувачів Риму, то Йордан

²⁰ Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. De anima. Paris: Desclé, 1958. 156 p.

показує їх як частину універсальної християнської історії, де імператорська влада є виразом Божого задуму.

У результаті твір Йордана постає не просто як «компіляція» чи хроніка, а як текст із власною концептуальною рамкою та особливою історіософською тональністю. Таким чином, «Getica» - це не лише історичний, а й історіософський твір, що поєднує елементи античної риторики та біблійного мислення. Вона слугує своєрідною епітафією остготському королівству, фіксуючи перехід від політичної незалежності до духовного включення в орбіту Візантії²¹.

Поряд із цими «великими» наративами важливо враховувати й жанрово інші свідчення, які або підсилюють офіційний образ влади, або, навпаки, виявляють його проблемні місця. Доповнює офіційний дискурс Касіодора панегірична традиція, представлена твором Еннодія Павійського *Panegyricus dictus Theoderico regi*. Текст, витриманий у канонах пізньоантичної риторики, має джерельну вагу насамперед як свідчення механізмів легітимації остготської влади. Теодоріх постає в ньому як «ідеальний правитель», гарант миру та справедливості, а його правління інтерпретується як відновлення порядку після криз постімперської доби²².

Показово, що той самий автор репрезентує ціннісні орієнтири епохи й у позаполітичному ключі, зокрема через свій агіографічний твір *Vita beati Antonii monachi Lirinensis* («Життя ченця Антонія. Покликання до навчання»), який за своїм змістом відбиває моральні норми та уявлення єпископського середовища про християнський порядок в остготській Італії²³. У сукупності ці тексти демонструють, як пізньоантичні культурні коди й мова чеснот функціонували паралельно з політичними практиками легітимації влади в контексті «Остготського Відродження».

²¹ Jordanes. De origine actibusque Getarum (Getica) / ed. by Theodor Mommsen. Berlin: Weidmann, 1882. 168 p.

²² Ennodius of Pavia. Panegyricus dictus Theoderico regi // Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi. Vol. VII. Berlin: Weidmann, 1885. 312 p.

²³ Ennodius of Pavia. Vita beati Antonii monachi Lirinensis // Patrologiae cursus completus. Paris, 1847. P. 791-794.

Однак панегірична оптика за своєю природою тяжіє до апології, тому для збалансованого аналізу необхідне залучення джерел, які фіксують суперечності та напруження епохи. Інший ракурс подає *Anonymus Valesianus* (передусім *Pars posterior* - «Життя Теодоріха»), що поєднує елементи хроніки та біографії й фіксує не лише апологетичні мотиви, а й критичні оцінки. На відміну від панегіриків та офіційної канцелярської риторики, це джерело дає змогу простежити суперечності остготського правління, зокрема напруження між програмою *civilitas*, взаєминами з римською аристократією та конфліктами останніх років (у тому числі в контексті справи Боеція). Завдяки цьому *Anonymus Valesianus* важливий для критичного аналізу «остготського відродження», оскільки демонструє його внутрішні межі та неоднозначність²⁴.

У цьому контексті особливого значення набуває постать Боеція, оскільки його доля та твори одночасно віддзеркалюють і високі інтелектуальні амбіції римської еліти, і драматизм політичних трансформацій доби. Боецій втілює інтелектуальний і моральний ідеал римського сенатора доби Теодоріха, який прагнув зберегти традиції античної філософії в межах нової християнської парадигми. Його найвідоміший твір «*De consolazione philosophiae*» («Розрада від філософії») поєднує стоїчну етику, неоплатонічну метафізику та християнські мотиви. Цей трактат, написаний у в'язниці, став одним із найпопулярніших у середньовічній Європі й засвідчив, що антична раціональність може бути узгоджена з вірою²⁵.

Разом із тим внесок Боеція не обмежується морально-філософською рефлексією, так як його наукові, логічні та богословські тексти визначили подальшу траєкторію розвитку західної освітньої традиції. Логічні та богословські праці Боеція - «*Opuscula sacra*»²⁶, «*De institutione arithmetica*», «*De institutione musica*»²⁷ - стали основою шкільної освіти Середньовіччя, зокрема

²⁴ Anonymus Valesianus. *Pars posterior*. Berlin: Weidmann, 1877. 48 p.

²⁵ Boethius Anicius Manlius Torquatus Severinus. *De consolazione philosophiae*. Oxford: Clarendon Press, 1891. 240 p.

²⁶ Boethius Anicius Manlius Torquatus Severinus. *Opuscula sacra: De Trinitate, Utrum Pater et Filius..., Quomodo substantiae..., Contra Eutychem et Nestorium* та ін. Leipzig: Teubner, 1891. 198 p.

²⁷ Boethius Anicius Manlius Torquatus Severinus. *De institutione arithmetica* та *De institutione musica*. Leipzig: Teubner, 1867. 322 p.

trivium і quadrivium. Його переклади Арістотеля і Порфирія заклали підвалини латинської схоластики, а богословські трактати впровадили понятійний апарат, який згодом використовували Фома Аквінський і Ансельм Кентерберійський.

Нарешті, для перевірки й розширення внутрішніх італійських свідчень важливо залучати й зовнішню, в тому числі візантійську перспективу, яка фіксує остготську спадщину вже крізь призму воєн і зміни політичного порядку. Прокопій Кесарійський у 5 книзі своєї праці «De Bellis» описує події готських воєн, водночас повідомляючи цінні свідчення про стан Італії за правління Теодоріха Великого та його наступників. Прокопій підкреслює, що остготська влада значною мірою зберігала римські адміністративні інститути, правову систему та міську інфраструктуру, що сприяло підтриманню культурної тягlosti з античністю²⁸.

Метою дослідження є розкриття основних аспектів, пов'язаних із розвитком «Остготського Відродження».

Для досягнення мети дослідження доцільно визначити наступні завдання:

1. виділити політичний та культурний контекст Італії у період правління остготів;
2. охарактеризувати та проаналізувати основні писемні джерела (твори Касіодора, Боеція, Йордана та ін.);
3. окреслити археологічні та матеріальні пам'ятки як відображення культурних процесів;
4. проаналізувати політику Теодоріха Великого у сфері освіти та науки;
5. виокремити розвиток мистецтва, архітектури та літератури у добу остготів;
6. продемонструвати синтез античної, християнської та варварської традицій;
7. проаналізувати феномен «Остготського Відродження» як предмет історіографічних дискусій.
8. визначити причини та наслідки «Остготського Відродження».

²⁸ Procopius Caesariensis. De Bellis. Book V (The Gothic War). Cambridge, MA: Harvard University Press (Loeb Classical Library), 1919-1928. 512 p.

Методологія та методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить принцип історизму, який передбачає розгляд явищ Остготського Відродження у контексті конкретних історичних умов раннього Середньовіччя. Застосування цього підходу дає змогу простежити еволюцію культурних процесів у тісному зв'язку з політичними, соціально-економічними та релігійними змінами, що відбувалися в Італії після падіння Західної Римської імперії. Історизм поєднується з цивілізаційним підходом, який дозволяє розглядати остготську добу як одну з форм культурного синтезу античної, християнської та варварської традицій у межах становлення нової європейської цивілізації.

У межах дослідження використано також порівняльно-історичний метод, який дає змогу зіставити культурні явища остготського періоду з аналогічними процесами у Візантії, франкському та вандальському королівствах. Такий підхід допомагає виявити спільні риси й унікальні особливості остготської культури, визначити її місце в ширшому європейському контексті. Порівняльний аналіз джерел дозволяє простежити, як різні етнополітичні утворення раннього Середньовіччя адаптували античну спадщину до власних потреб і світоглядних засад.

Важливе місце у дослідженні посідає джерелознавчий метод, що передбачає критичний аналіз письмових, археологічних та матеріальних свідчень. Особлива увага приділяється працям Касіодора, Боеція, Йордана, Еннодія та інших авторів, які є безпосередніми свідками або учасниками культурних процесів доби Теодоріха. Їхні тексти розглядаються не лише як історичні джерела, а й як культурні артефакти, що відображають інтелектуальний рівень епохи, систему цінностей і політичні орієнтири остготського суспільства.

Для інтерпретації матеріальних пам'яток - архітектури, скульптури, мозаїк та епіграфічних пам'яток - застосовано культурологічний та мистецтвознавчий аналіз. Ці методи дозволяють виявити художні тенденції, символіку та стилістичні особливості остготського мистецтва, а також простежити процес

синтезу римських і варварських елементів у культурному просторі Італії VI століття. Залучення міждисциплінарного підходу забезпечує комплексність дослідження й уможливорює поєднання історичного, філологічного, археологічного та культурологічного аналізу.

Додатково у роботі використано системний і структурно-функціональний підходи, що дозволяють розглядати Остготське Відродження як цілісний феномен, у якому взаємодіють політична влада, релігія, освіта, мистецтво та філософія. Такий підхід сприяє виявленню внутрішніх закономірностей формування остготської культури, її ролі у відродженні духовних цінностей античності та створенні передумов для подальшого розвитку середньовічної європейської цивілізації.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі остготського відродження як унікального культурного феномену раннього Середньовіччя, що сформувався на перетині римської спадщини, християнської духовності та східно-германських традицій. У роботі здійснено спробу системного осмислення культурної політики Теодоріха Великого не лише як адміністративно-державного інструменту, а як цілеспрямованої стратегії формування нової соціокультурної ідентичності постримського суспільства. Новизна підходу також полягає в акценті на взаємозв'язку ідеологічних, релігійних і художніх чинників, що дозволяє інтерпретувати остготське відродження як процес культурної інтеграції та трансформації європейського світу VI століття.

Окремий аспект наукової новизни полягає у переосмисленні проблеми термінологічного визначення «Остготського Відродження» через розмежування понять «відновлення» та «відродження». У дослідженні обґрунтовується, що культурна політика Теодоріха Великого не може бути однозначно інтерпретована як повноцінна реставрація пізньоримського суспільного та культурного порядку, оскільки йшлося не про механічне повернення античних моделей, а про їх адаптацію до нових політичних і соціокультурних умов.

Водночас використання поняття «відродження» також потребує критичного уточнення, адже процеси VI століття ще не передбачали свідомого звернення до античності в тому значенні, яке сформувалося в епоху Ренесансу. На цій підставі остготське відродження розглядається як проміжний тип культурної трансформації, у межах якого відбувалося часткове відновлення римських адміністративних і культурних практик одночасно з формуванням нової варварсько-римської культурної моделі.

Додаткову новизну становить застосування міждисциплінарного підходу, що поєднує історичний, джерелознавчий, культурологічний та мистецтвознавчий аналізи. На основі критичного опрацювання творів Касіодора, Боеція, Еннодія та Йордана, а також археологічних матеріалів уточнено роль остготської Італії як важливого осередку збереження та трансформації античної освіченості в умовах становлення нової культурної парадигми.

Короткі відомості про апробацію результатів дослідження (наявність наукових публікацій, участь у наукових конференціях тощо). Результати дослідження на тему «Феномен «Остготського Відродження» та його вплив на європейську культуру раннього Середньовіччя» були апробовані на Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих учених, що відбулася в Національному університеті цивільного захисту України. Крім того, в межах досліджуваної проблематики результати роботи були представлені у вигляді доповіді на тему «Северин Боецій - останній римлянин і перший зі схоластів» на засіданні студентського наукового гуртка кафедри історії стародавнього світу та середніх віків «AD FONTES!».

Структура роботи. Дипломна робота складається із вступу, трьох розділів та шістьох підрозділів, висновків і списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ТА ДЖЕРЕЛА ВИВЧЕННЯ «ОСТГОТСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

Остготське відродження характеризується як «одне з найяскравіших явищ Середньовіччя... розквіт релігійної та світської культури, орієнтованої на придворний осередок та її смаки, що настав на рубежі V–VI ст. у великих центрах Остготського королівства – Римі, Равенні, Мілані».

Остготське відродження, що припадає на період правління Теодоріха Великого, стало важливим етапом у культурній історії Західної Європи. Цей період поєднав спадщину пізньої Римської імперії з варварськими традиціями, створивши унікальне середовище політичного та інтелектуального синтезу. Вивчення історичних, літературних і матеріальних джерел дозволяє простежити особливості становлення й розвитку остготської державності та культури в Італії.

1.1. Політичний та культурний контекст Італії у період правління остготів

Межа V-VI століть позначилася глибокими політичними та культурними зрушеннями в Європі, що торкнулися насамперед спадщини Західної Римської імперії. Її занепад відкрив шлях формуванню нових варварських держав, серед яких одне з провідних місць посіло Остготське королівство під проводом Теодоріха Великого. Це державне утворення, що виникло на тлі складних відносин між варварськими вождями та імперським Константинополем, стало ключовим чинником у політичній системі ранньосередньовічної Європи.

У 480-х роках остготи перетворилися на провідну військово-політичну силу Балкан. Імператор Зенон намагався втягнути їх у сферу імперських інтересів, надаючи Теодоріху титули патриція, магістра мілітум та навіть консульство у 484 р. Зенон «усиновив його за зброєю» й нагородив тріумфом, що символізувало офіційне визнання остготів як федератів імперії. Водночас

Теодоріх зберігав незалежну політичну позицію, поступово формуючи власну базу влади на Балканах.

Погіршення стосунків між Теодоріхом і Константинополем у 486-487 рр. призвело до відкритого конфлікту. Після облоги столиці сторони дійшли компромісу: остготи мали вирушити до Італії, щоб повалити Одоакра, який формально визнавався імперією, але став небезпечним через підтримку ісаврів. За угодою 488 р., Теодоріх після перемоги мав правити Італією «від імені імператора». Цей договір став підґрунтям майбутніх взаємин між Равенною і Константинополем, легітимізуючи владу остготів у межах імперської традиції²⁹.

Після трирічної війни Теодоріх здобув перемогу над Одоакром і 493 р. став правителем Італії. Він зберіг імперські інститути, залишивши сенат, консулат і систему управління, а також підтримував образ себе як намісника імператора. У 498 р. імператор Анастасій офіційно визнав його владу, надіславши «царські шати» та інсигнії, що символізували формальну інвеституру. Водночас Теодоріх трактував їх як підтвердження власного суверенітету, вбачаючи у своїй державі спадкоємицю Риму.

Розбудовуючи королівство, Теодоріх свідомо відтворював римські адміністративні форми: у Равенні діяла курія, консулат і префектура, а в 500 р. він урочисто відвідав Рим, підкреслюючи тяглість імперських традицій. Зовнішня політика Теодоріха базувалася на династичних союзах: його родинні зв'язки з франками, вандалами й вестготами перетворили Італію на центр дипломатичної системи Заходу. Він контролював Прованс, здійснював регентство у вестготському Толедо та фактично відновив адміністративну єдність Західної імперії.

Після смерті Анастасія (518) і зміни імперської релігійної політики за Юстина та Юстиніана становище остготів ускладнилося. Аріанство, до якого належала готська еліта, дедалі більше суперечило курсу на ортодоксію. Попри це Теодоріх підтримував політику релігійної терпимості, але під кінець життя

²⁹ Кузовков В. Італія та Візантія: до проблеми політичного статусу Остготського королівства у 493–540 рр. Емінак. 2018. № 1 (2). С. 5–11.

зіткнувся з внутрішньою опозицією римського сенату, репресії проти якого (справа Боеція й Сіммаха) стали поштовхом до охолодження відносин із Константинополем.

Після смерті Теодоріха в 526 році владу перейняла його донька Амаласунта як регент при малолітньому Аталаріху. Вона продовжувала політику співпраці з імперією, але внутрішні змови та протиріччя ослабили її позиції. Вбивство Амаласунти 535 р. стало приводом для втручання Юстиніана I, який розпочав готську війну. Незважаючи на спроби Теодаха домовитися про автономію Італії в обмін на лояльність, конфлікт завершився поразкою остготів і капітуляцією Равенни у 540 р.

З огляду на це, остготське королівство стало останньою спробою зберегти римську державність у межах Італії через синтез германського та римського елементів. Теодоріх і його спадкоємці прагнули не зруйнувати імперський порядок, а продовжити його у новій формі, поєднавши римську адміністрацію, християнську традицію й готську військову організацію. Проте внутрішні суперечності, релігійні відмінності та тиск Константинополя призвели до занепаду цієї політичної моделі - яскравого, але короткотривалого епізоду між античним і середньовічним світом³⁰.

Культурний контекст Італії під час правління остготів (493-553 рр.) вирізнявся складною взаємодією римської традиції, варварського елементу й християнської спадщини, що створювало унікальний синтез пізньоантичної та ранньосередньовічної культури.

Після падіння Західної Римської імперії Італія зберігала міцні римські культурні інститути - сенат, систему освіти, міську архітектуру, адміністрацію. Король Теодоріх Великий, попри своє готське походження, усвідомлював значення римської культури для легітимації своєї влади. Він підтримував римське право, зберіг латину як мову адміністрації, а столицю переніс до

³⁰ Gillett A. *Envoys and Political Communication in the Late Antique West*, 411–533. Cambridge, 2003. 335 p.

Равенни - осередку імперської спадщини. Його двір став місцем, де античні освітні традиції поєднувалися з германськими військовими звичаями³¹.

Теодоріх прагнув до культурного компромісу між готами та римлянами. Його держава офіційно визнавала дві спільноти - «римлян» і «готов», кожна з яких мала власні закони та судочинство. Такий дуалізм відбивався і в культурі: римляни продовжували традиції античного міського життя, тоді як готи зберігали власні звичаї, військову етику й аріанське християнство. Король намагався уникати релігійних конфліктів і навіть втручався для захисту пап від політичних інтриг Константинополя.

Римські школи продовжували функціонувати, готуючи чиновників і літераторів. Особливе місце займав магістр офіцій Касіодор - державний діяч і мислитель, який у своїх листах (*Variae*) зафіксував ідеологію *civitas* («співжиття культур»). Пізніше, вже у монастирі Віваріум, він започаткував традицію збереження античних текстів через переписування - одну з основ європейської освіченості середньовіччя. Водночас жив і творив філософ Боецій - автор «Розрада філософією», чия латинська культура поєднувала античну раціональність і християнську віру³².

У Равенні, столиці Остготського королівства, розквітло монументальне мистецтво, що поєднувало римські, готські та візантійські елементи. Теодоріх наказав зводити будівлі у «римському стилі» - наприклад, базиліку Сан-Аполлінаре Нуово, мавзолей Теодоріха, акведуки, палаці. Мозаїки Равенни стали візуальним символом культурного синтезу - у них поєднувалися візантійська техніка й античні мотиви.

Хоча остготи сповідували аріанство, Теодоріх проводив політику релігійної толерантності, дозволяючи католикам, аріанам і юдеям вільно відправляти богослужіння. Цей релігійний плюралізм вирізняв Італію серед інших варварських королівств. Проте після смерті Теодоріха напруження між

³¹ Малишев О. О. Адріанів поділ скарбу і археологічне право. Правова держава. Вип. 30. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 200-209.

³² Мірошніченко В. Г. Досвід духовно-морального виховання в європейській педагогіці IV-VI століть (Мартін Турський, Бенедикт Нурсійський, Флавій Кассіодор). Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Вип. 21. Острог, 2012. С. 355-362.

аріанами і католиками зросло, що сприяло втручанню Візантії у справи півострова³³.

Доба остготів стала перехідним періодом від античності до середньовіччя. Вона зберегла тяглість римської освіченості, адміністративної культури й мистецьких форм, водночас започаткувавши нову синтетичну європейську традицію. Саме за правління Теодоріха сформувався образ Італії як спадкоємиці Риму - не лише політично, а й культурно³⁴.

Загалом є можливим виділити два основні етапи «Остготського Відродження», в рамках яких відбувалася еволюція сприйняття категорії "варварства". Перший належить до епохи правління Теодоріха Амала, другий - до періоду регентства його доньки Амаласунти. Якщо в рамках першого етапу при остготському королівському дворі панувало уявлення про стан «варварства» як про відсутність єдиної централізованої влади, подібної до імператорської, з відповідними інститутами, і про відсутність письмового закону або підпорядкування йому серед громадян, то для другого етапу характерне звернення до прочитання «варварства» як стану відірваності від плодів римської освіти та культури. Це дозволяє дійти до висновку у тому, що «Остготське Відродження» було комплексним культурним явищем, у якого відбувалося як запозичення окремих культурних форм, так і зміцнення інституційних основ пізньоантичного освіти та культури³⁵.

Отже, період правління остготів в Італії (493-553 рр.) став перехідним етапом між античною та середньовічною добою, позначеним поєднанням римської державної традиції та германських політичних практик. Теодоріх Великий, спираючись на ідею легітимності влади від імені імператора, прагнув зберегти римські інститути, правову систему, культурну спадщину й забезпечити стабільність через релігійну толерантність і співіснування готів та римлян.

³³ Цебрій І. В. Модель релігійної освіти у творчій спадщині ранньохристиянських педагогів середньовічної Європи. Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія». Вип. 17. 2011. С. 70-75.

³⁴ Малишев О. О. Адріанів поділ скарбу і археологічне право. Правова держава. Вип. 30. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 200-209.

³⁵ Санников С. В. Критерии «Варварства» эпохи остготского возрождения. 2014. С. 120-129.

Його політика сприяла відродженню економічного й культурного життя, розвитку архітектури, освіти й управлінських структур. Проте внутрішні протиріччя, конфесійні розбіжності та відновлення експансіоністської політики Візантії призвели до краху остготської держави. Цей період залишив глибокий слід у формуванні італійської політичної культури, зокрема ідеї тягlosti римської державності та усвідомлення Італії як спадкоємиці античного Риму.

1.2. Відображення епохи в творах сучасників

Творча спадщина Флавія Магна Аврелія Кассіодора (бл. 485 - після 580 р.) - одна з найважливіших у розумінні культурного та інтелектуального життя доби Теодоріха Великого й усього раннього Середньовіччя. Його праці охоплюють політичну, історичну, релігійну та освітню тематику, поєднуючи античну риторичну традицію з християнським світоглядом. Кассіодор виступає не лише як державний діяч, радник і канцлер остготського двору, а й як мислитель, який прагнув примирити римську спадщину з новими варварськими реаліями, створивши інтелектуальний міст між античністю та середньовіччям³⁶.

Провідним політичним твором Кассіодора стали «Варії» (Variae) - багатотомна збірка офіційних листів, едиктів і промов, складених ним від імені Теодоріха та його наступників. Цей корпус документів відображає реальне функціонування остготського уряду, формування адміністрації, судової системи та дипломатичних відносин. Через «Варії» Кассіодор вибудовує ідею *civilitas* - гармонійного співіснування римлян і готів під егідою справедливості, закону та культурної спадкоємності. У його текстах Теодоріх постає як ідеальний монарх, що наслідує добродетель римських імператорів, але водночас володіє силою й мужністю варварського правителя³⁷.

Історико-політичний погляд автора найповніше втілено у праці «Historia Gothorum» (Історія готів), яка, на жаль, не збереглася повністю, але була

³⁶ Pergoli Campanelli A. Conservazione, tutela e restauro delle antichità: Cassiodoro e l'inizio dell'era moderna. *Civiltà Romana. Rivista pluridisciplinare di studi su Roma antica e le sue interpretazioni*. III-2016. Roma, 2017. P. 42.

³⁷ Духовний Р. Є. Місце інтелектуальних традицій в ранньохристиянській європейській духовній культурі VI століття (Віварій Кассіодора). *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*: зб. наук. пр. Вип. 3, ч. 2. К., 2011. С. 232-240.

використана Йорданом у його «Getica». У цьому творі Кассіодор прагнув довести, що остготи є гідними спадкоємцями Риму, а їхня держава - законним продовженням імперської традиції. Він підкреслював шляхетність роду Амалів, культурну місію готів і їхню здатність підтримувати лад, закон і освіту. Таким чином, «Історія готів» стала одним із перших прикладів національно-орієнтованої історіографії раннього Середньовіччя, у якій «варвари» вперше були зображені як носії цивілізації.

У пізній період життя, після відставки з державної служби, Кассіодор заснував монастир Віварій у Калабрії, де створив освітній і духовний центр, покликаний зберегти античні знання. У цей час він написав «*Institutiones divinarum et saecularium litterarum*» (Настанови у божественних і світських науках) - енциклопедичний посібник для ченців, який поєднував богословську освіту з класичною граматиною, риторикою, філософією, астрономією та музикою. Цей твір став одним із головних джерел для середньовічної системи освіти *trivium* і *quadrivium*³⁸.

Серед інших праць мислителя варто згадати «De anima» (Про душу) - богословсько-філософський трактат, у якому він розмірковує про природу людської душі, її безсмертя та зв'язок із божественним порядком. Крім того, Кассіодор написав «*Commentarii in Psalmos*» (Коментарі до псалмів), де поєднав біблійне тлумачення з риторичним аналізом тексту, а також твори з латинської граматики та компіляції з природничих наук. У сукупності його творчість стала містком між античним світом і християнською Європою, сприяючи формуванню середньовічної латинської культури й збереженню інтелектуальної спадщини Риму для наступних поколінь³⁹.

Праця Йордана "Про походження і діяння гетів" (*De origine actibusque Getarum*), більш відома під скороченою назвою "Getica", є одним із найцінніших історичних джерел VI ст., яке дозволяє реконструювати не лише історію готів, а

³⁸ Мірошніченко В. Г. Традиції європейського середньовічного досвіду бібліотечної справи в сучасній системі забезпечення освіти. Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського. 2012. № 3. С. 193-198.

³⁹ Фенич В., Алешкевич Я. Від перших учителів-софістів до «семи вільних мистецтв»: освіта та стан освіченості в античному Середземномор'ї V ст. до н. е. – VI ст. н. е. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. 2025. № 1 (52). С. 43-58.

й ширшу картину політичного та етнокультурного розвитку Європи пізньої античності. Автор - Йордан, гот за походженням, нотарій при дворі роду Амалів, створив свій твір у період між 550 і 551 роками, найімовірніше в Равенні. Його освіченість, знайомство з римською традицією й залученість до політичного життя зробили "Getica" не просто переказом, а осмисленням історії варварського світу очима людини, яка стояла на межі двох культур - античної та германської.

Йордан не був оригінальним істориком у сучасному розумінні, адже його "Getica" - це скорочена переробка втраченої праці Кассіодора "Historia Gothorum", створеної ще за часів Теодоріха Великого. Однак Йордан суттєво змінив первісний задум, пристосувавши матеріал до нової політичної ситуації - після поразки остготів у війнах з імператором Юстиніаном. Якщо Кассіодор прославляв велич готів і їхнього монарха, то Йордан, зберігаючи повагу до їхнього минулого, уже підкреслює зверхність християнської Римської імперії, показуючи готів частиною універсальної історії Божого провидіння. Таким чином, "Getica" стала не просто історичним, а й ідеологічним документом доби, у якому поєдналися традиції античної риторики та християнської історіософії.

Особливу увагу Йордан приділяє етногенезу готів і їхнім контактам із сусідами. Називаючи готів "гетами", він, імовірно, свідомо прагнув надати їхній історії більшої давнини, пов'язавши її з класичною античною традицією. Цей прийом підкреслював тяглість варварських народів із античним світом і мав на меті легітимізувати їхню роль у новій політичній системі Європи. Йордан поєднує легендарні мотиви (як-от про царя Філімера чи битву з гунами) із достовірними відомостями, запозиченими з праць античних авторів - Страбона, Птолемея, Плінія, Помпонія Мели.

У цілому, "Getica" Йордана - не лише історичний твір, а й спроба осмислення місця варварських народів у християнському світі. Автор поєднав політичну апологію, географічні знання, етнографічні спостереження та біблійну символіку, створивши першу узагальнену «історію готів» як окремого народу. Його праця стала фундаментом для середньовічної історіографії,

вплинувши на сприйняття готів у європейській культурі, а також на подальші концепції про походження германських і слов'янських племен⁴⁰.

Головний і найбільш знаний твір Боеція - поетико-прозовий трактат «Розрада від філософії» (*De consolatione philosophiae*, 5 книг). Написаний у в'язниці, він побудований як діалог між Боецієм і уособленою Філософією та поєднує метрику з прозою. Центральні теми: природа щастя, мінливість фортуни, провидіння і доля, а також узгодження Божого передзнання зі свободою волі. Саме цей текст у Середньовіччі вважали «останнім великим твором античності» і читали як підручник стоїчно-християнської терапії душі.

Поза «Розрадою» Боецій залишив величезну логічну програму - переклади й коментарі до Арістотеля та Порфирія («Категорії», «Про тлумачення», «Ісагоге»), а також оригінальні трактати: *De topicis differentiis*, *De syllogismo categorico*, *De syllogismo hypothetico*, *De divisione*. Саме через цей корпус латинський Захід отримав систематичний доступ до арістотелівської логіки; на ньому вибудовувалася шкільна діалектика раннього Середньовіччя.

Другий блок - богословські «малі трактати» (*Opuscula sacra*): *De Trinitate*, *Utrum Pater et Filius...*, *Quomodo substantiae...*, *Contra Eutychen et Nestorium* тощо. Тут Боецій уводить термінологічну дисципліну (*distinctiones* «*substantia*»/«*persona*», «*natura*»/«*individuum*»), намагаючись застосувати інструменти логіки до тринітарної та христологічної проблематики; ці тексти стали методологічним зразком для схоластів XII-XIII ст.

Третій напрям - квадривіум і «енциклопедичні» науки. Боецій переклав і адаптував античні джерела з арифметики та музики (зокрема Нікомаха з Гераси) і написав *De institutione arithmetica* та *De institutione musica*; йому приписували (повністю чи частково) проєкти з геометрії та астрономії. У сумі ці праці заклали канон «trivium/quadrivium» у латинській освіті й вплинули на курикулум середньовічних шкіл і університетів.

Щодо інтерпретації «Розради»: сучасні дослідження читають її як поетапну обробку травматичного досвіду - від вербалізації через раціоналізацію

⁴⁰ Сюсько К. М. Протистояння Риму і готів. Карпатика. Вип. 38. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2009. С. 185-209.

до богословського горизонту надії. Такий підхід показує, що екзистенційна «розрада» у Боеція постає не втечею від болю, а перетворенням афектів на пізнання порядку провидіння і відновлення свободи волі перед лицем долі.

«Розрада» була одним із найчитаніших текстів латинського Середньовіччя (переклади Альфреда Великого, Данте, Мор та ін.), а логіко-богословські трактати стали методологічним каркасом схоластики. Завдяки поєднанню трансляції античної науки з власними синтезами Боеція справедливо називають «учителем Заходу»: він забезпечив міст між грецькою філософією та латинською християнською культурою.

Серед наративних пам'яток доби Теодоріха Великого, що дозволяють реконструювати механізми політичної легітимації та ідеологію влади, ключове значення має *Panegyricus dictus Theoderico regi* Еннодія Павійського. Твір являє собою панегірик, тобто урочисту похвальну промову, виголошену на честь остготського короля Теодоріха Великого, і датується приблизно 507-508 рр., тобто періодом зміцнення його влади після завершення основних військово-політичних конфліктів.

Текст написаний у традиціях пізньоантичної латинської риторики й наслідує класичні зразки імператорських панегіриків, що вже саме по собі є свідченням збереження та трансформації античної культурної традиції в умовах варварського королівства. У змістовному плані *Panegyricus dictus Theoderico regi* спрямований на звеличення особи Теодоріха як ідеального правителя. Еннодій підкреслює його військові успіхи, політичну мудрість, справедливість і турботу про підданих. Значна увага приділяється встановленню миру та порядку в Італії після тривалого періоду нестабільності, а також ролі Теодоріха як гаранта збереження римських традицій і інституцій. У творі простежується ідея гармонійного співіснування готів і римлян, що подається як важливе досягнення правління короля.

Особливу цінність джерело має для дослідження феномену Остготського Відродження, оскільки воно відображає офіційну або наближену до неї ідеологію режиму Теодоріха. Панегірик демонструє, яким чином варварський

правитель репрезентувався в категоріях римської політичної культури: як продовжувач імперської традиції, носій законності та покровитель освіти і культури. У цьому контексті твір є важливим свідченням процесу інтеграції готської влади в римську цивілізаційну модель.

Водночас, як джерело панегіричного характеру, праця Еннодія має виразну тенденційність. Її головною метою є прославлення правителя, що зумовлює ідеалізацію образу Теодоріха та замовчування або згладжування проблемних аспектів його правління. Саме тому інформація, наведена у творі, потребує критичного аналізу та зіставлення з іншими джерелами, зокрема працями Прокопія Кессарійського та Кассіодора⁴¹.

Таким чином, основні письмові джерела, такі як твори Кассіодора, Боеція, Йордана та Еннодія, є надзвичайно важливими для вивчення політичного, культурного та інтелектуального життя Італії доби пізньої античності та раннього Середньовіччя. Вони не лише відображають процеси становлення нової християнсько-римської цивілізації, але й демонструють спробу поєднати античну спадщину з новими середньовічними ідеалами. Кассіодор заклав основи християнської освіченості та збереження античних знань, Боецій став посередником між античною філософією і християнською теологією, а Йордан, створивши історію готів, увічнив пам'ять про етнополітичні трансформації свого часу.

1.3. Археологічні та матеріальні пам'ятки як відображення культурних процесів

Для останньої третини V ст. східногерманські знахідки в Італії можна виділити досить легко, оскільки вони суттєво відрізняються від місцевих романських старожитностей. Це стосується передусім поховань, які представлені невеликими групами або поодинокими комплексами й надійно

⁴¹ Ennodius of Pavia. Panegyricus dictus Theoderico regi. In: Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi. Vol. VII. Berlin: Weidmann, 1885. 312 p.

пов'язуються зі східними германцями, що переселилися з Подунав'я. Археологічні матеріали цього часу, включаючи період близько 500 р., слід співвідносити не лише з повідомленнями писемних джерел про остготів, які прибули у 488 р. з Нижньої Мезії під проводом Теодоріха, але й із переселенням скірів Одоакра у 469-470 р. Водночас обидві ці групи мігрантів, близькі за часом, через що практично неможливо розмежувати за археологічними матеріалами ні хронологічно, ні етнічно⁴².

Вказана складність і стала предметом наукових дискусій. У 1965-1968 рр. аспірант Фолькер Бірбрауер за дорученням Йоахіма Вернера здійснив масштабне обстеження провінційних музеїв Італії, збираючи матеріали, які могли належати до епохи Теодоріха. Йдеться насамперед про вироби у техніці клуазоне, насамперед фібули з орлиними головами, двопластинчасті та пальчасті фібули з кербшнітним орнаментом, великі поясні пряжки тощо. Підсумком цієї роботи стала праця «Остготські поховання і скарби в Італії» (1973).

Однак згодом, у 1986 р., Манфред Менке довів, що хронологія цих знахідок значно складніша: частину їх слід пов'язувати не лише з остготами Теодоріха, а й із попереднім періодом панування Одоакра (476-493 рр.) та його багатоплемінного війська (скіри, герули та ін.). Археологічно ці групи майже не відрізняються, адже всі вони походили із Середнього Подунав'я та несли спільні художні традиції - поліхромний стиль і вироби в техніці клуазоне. У результаті Бірбрауер змушений був переглянути свої підходи, і у своїй статті з підзаголовком «Про можливості і межі археології» підкреслив обмеженість археологічного методу у вирішенні таких питань⁴³.

Додатковим фактором, що ускладнює інтерпретацію поховань, є культурні зміни, пов'язані з романізацією остготського суспільства. Демографічне переважання місцевого романського населення над германською військово-політичною меншістю спричинило швидку романізацію правлячого

⁴² Woląiewicz R. Kultura pomorska a kultura oksywska. Koszalin, 1979. P. 33–64.

⁴³ Bierbrauer V. Historische Überlieferung und archäologischer Beifund. Ostgermanische Einwanderer unter Odoaker und Theodorich nach Italien. Kraków, 1992. p. 263–279.

прошарку вже в першому поколінні, особливо в містах. Це знайшло відображення і в поховальному обряді, зокрема у складі костюма та прикрас.

Водночас у «Variae» Кассіодора зберігся лист Теодоріха із закликом відмовитися від язичницької традиції вкладення багатих дарів у могили, що, ймовірно, також вплинуло на археологічну картину: в Італії відомо близько 30 надгробків із германськими іменами, але без інвентарю. Втім, у безпосередній близькості від мавзолею Теодоріха були виявлені й залишки досить багатих поховань, зокрема й з кінською упряжжю; збереглися лише срібні обклашки сидла⁴⁴.

Східногерманські та остготські старожитності першої половини VI ст. загалом нечисленні й не надто виразні. Вони відображають трансформацію поховального обряду, що почалася ще в Подунав'ї: індивідуальні поховання або невеликі групи, ізольовані від загальних могильників. Це пояснюється тим, що переселенці Одоакра і Теодоріха прибули до Італії ще до повного засвоєння західноєвропейських поховальних традицій.

Незважаючи на обмежену кількість знахідок, їх географічне поширення дозволяє реконструювати характер освоєння Італії остготами. Вони відсутні у Південній Італії, на західному узбережжі та на північному заході, що свідчить про стратегічний характер розселення, спрямований на протидію Візантії, що проявилось під час подальших воєн зі Східним Римом⁴⁵.

Водночас між археологічними матеріалами італійських остготів і східногерманського світу Подунав'я V ст. не спостерігається суттєвих відмінностей. Однак помітний розрив між пізнім етапом черняхівської культури та розвинутими пам'ятками Подунав'я. Попри це, зберігаються сталі риси, що походять ще з часу формування готів: відсутність зброї в чоловічих похованнях, відмінності у поховальному інвентарі залежно від статі, а також традиційні прикраси - парні фібули на плечах. Такий консерватизм свідчить про сталість уявлень про потойбічний світ і збереження традицій «народного костюму», що відрізняє остготів від інших германських народів, зокрема меровінгів.

⁴⁴ Щукін М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). СПб., 2005.

⁴⁵ Bierbrauer V. Die ostgotischen Grab- und Schatzfunde in Italien. Spoleto, 1974. P. 198–207.

Важливим джерелом для вивчення цієї проблематики є окремі археологічні комплекси. Одним із найвідоміших є поховання з Доманьяно (Сан-Марино), відкрите у 1893 р., яке містило багатий набір золотих виробів у техніці клуазоне: фібули з орлиними головами із зображенням хреста, намисто з прямокутних пластинок із трапецієподібними підвісками, трапецієподібні сережки, шпилька-булавка з дископодібною голівкою, декоративні бляшки. Ці речі поєднують християнську символіку з язичницькими традиціями і зазвичай датуються епохою Одоакра-Теодоріха⁴⁶.

Не менш показовим є скарб із Реджо-Емілії, знайдений у 1957 р., який містив золоті соліди 450-476 рр., пару срібних позолочених п'ятипальчастих фібул з кербшнітним орнаментом, золоту фібулу з цибулинними голівками, кілька сережок, зокрема у техніці клуазоне, кілька намист, натільний золотий хрестик і персні, на одному з яких вигравіювано імена STAFARA та ETTLA, що свідчить про германське походження власників, тоді як християнська символіка вказує на їх релігійну належність. Ймовірно, він був прихований під час воєн між Одоакром і Теодоріхом.

Ще один комплекс походить із Десани в Північній Італії, де було знайдено обручальну каблучку з іменами Стефанія і Валатру (ймовірно Валатруди), пара великих двопластинчастих фібул у техніці клуазоне. На ніжці виконано орнамент «плетінки», характерний для виробів звіриного стилю початку вендельського періоду в Скандинавії (тобто вже VI ст.). На напівкруглій верхній пластині виступи оформлені у вигляді пташиних голів. Крім того, була фібула з цибулинними голівками та ажурною ніжкою, що свідчить про високий адміністративний статус власника; пара сережок із великими октоєдричними намистинами, прикрашеними вставками дорогоцінних каменів; натільний золотий хрестик; золоті браслети - як із вставками каменів, так і в ажурній техніці *opus interrasile*; а також інші предмети, зокрема 18 срібних ложок і велика пряжка з квадратною накладкою, прикрашеною гравійованою розеткою, з язичком у вигляді стилізованої голови звіра. Фолькер Бірбрауер вважає, що

⁴⁶ Щукин М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). СПб., 2005.

цей комплекс відображає вже пізніший етап - часи Теодоріха Великого, або його наступників Амаласунти й Аталаріха а можливо навіть остгото-візантійських воєн середини VI ст.⁴⁷

Про розмах відновлення пам'яток старовини в часи Теодоріха наочно сповіщає видатний італійський археолог Р. А. Ланчіані. Даючи у своїй книзі огляд ремонтних робіт у остготському Римі, він зауважує: «проривні ремонтні роботи робилися не за рахунок інших будівель, як у часи попередників Теодоріха, але з цегли, спеціально виготовленої на великому цегляному заводі, званому *Portus Licini*. Всіх їх було позначено написом *REGNANTE D. N. THEODERICO FELIX ROMA* (щасливий Рим за правління Володаря Нашого Теодоріха)»⁴⁸. Матеріальний слід «*civilitas*» - політики збереження римської спадщини - це десятки реконструкцій у Римі, Равенні й інших центрах, де класичні споруди отримали «друге життя» без зміни їх символічної функції⁴⁹.

Таким чином, підводячи підсумок можна зробити висновок, що археологічні матеріали Італії кінця V - першої половини VI ст. демонструють складний і багат шаровий процес взаємодії східногерманських традицій і римського культурного середовища. Матеріальна культура цього часу постає як простір синтезу - між римським, готським та візантійським світами, що заклало підґрунтя для подальшого розвитку середземноморської цивілізації.

Проведений аналіз дозволяє розглядати Остготське королівство в Італії як одну з останніх і водночас найпослідовніших спроб зберегти римську державність у нових політичних умовах раннього Середньовіччя. Влада Теодоріха Великого насамперед спиралася на імперську концепцію легітимності, збереження сенату, консульства, римської адміністрації та правових структур, а також на політику релігійної терпимості. При цьому дуалістична модель співіснування «римлян» і «готів», поєднання латинської

⁴⁷ Шукин М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). СПб., 2005.

⁴⁸ Малишев О. О. Пам'яткоохоронне законодавство Теодоріха Великого та значення остготського ренесансу в контексті історії становлення права культурної спадщини. 2021. Вип. 32. С. 166-178.

⁴⁹ Срібняк І. В. Італія / Italia: короткий нарис історії. Навч. посібник. Рим-Київ: Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre, 2019. 206 с.

освітньої традиції з германською військовою організацією створили особливий політико-культурний синтез, який став підґрунтям того, що дослідники визначають як «Остготське Відродження».

Разом із тим, цей синтез виявився крихким, адже внутрішня напруга між аріанською готською елітою та католицьким середовищем, боротьба різних угруповань при дворі, зміна релігійного курсу в Константинополі за Юстина та Юстиніана й відновлення імперської експансії призвели до поступової ерозії моделі співжиття культур. Готська війна та падіння Равенни засвідчили межі можливостей «варварської» монархії, яка прагнула бути спадкоємицею Риму. Однак, попри політичний крах, саме остготський період закріпив за Італією образ простору, де римська традиція не переривається, а перевиражається в нових формах.

Джерела на яких ґрунтується дослідження «остготського відродження», демонструє багатовимірність цього феномена. Зокрема, тексти Кассіодора фіксують офіційну ідеологію *civilitas* - гармонійного співіснування готів і римлян, легітимацію влади Теодоріха як охоронця римського порядку та культурної спадкоємності. «*Getica*» Йордана, переосмислюючи втрачений твір Кассіодора в нових політичних умовах, поєднує апологію готів з включенням їхньої історії до універсального християнського наративу, формуючи одну з перших «національних» історій варварського народу. Творчість Боеція, що поєднала античну філософію, християнську теологію й логічну традицію, засвідчує, що інтелектуальний горизонт доби значно виходив за межі суто політичної історії, а Італія виступала важливим центром трансляції античної освіченості до латинського Середньовіччя.

Археологічні та матеріальні пам'ятки доповнюють письмові свідчення, «приземлюючи» політичні й інтелектуальні концепції у простір повсякдення. Реставраційні програми Теодоріха, реконструкція акведуків, терм і громадських будівель, безперервність використання римських базилік, мозаїчна традиція Равенни засвідчують не руйнацію, а цілеспрямоване «друге життя» античної інфраструктури. Матеріальна культура фіксує поступове народження нових

соціально-економічних і сакральних структур, інтеграцію Італії в ширші середземноморські та європейські мережі обміну.

Отже, розділ 1 демонструє, що «Остготське Відродження» постає не лише як політична конструкція доби Теодоріха, а як комплексний історико-культурний феномен, що поєднує специфічний політичний досвід збереження римської державності, потужний інтелектуальний рух зі збереження й трансформації античної спадщини та матеріальну реконструкцію простору, в якому ця спадщина продовжувала жити. Сукупність письмових і археологічних джерел дозволяє розглядати Італію V-VI ст. як один із ключових регіонів переходу від античного до середньовічного світу, де на тлі конфліктів і криз вибудовувався новий культурний синтез, що визначив подальший розвиток європейської цивілізації. Саме в цих історичних передумовах і джерельній базі закладено основу для подальшого аналізу власне феномену «остготського відродження» в наступних розділах дослідження.

РОЗДІЛ 2. КУЛЬТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ПРОЯВИ «ОСТГОТСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ»

«Остготське Відродження» в Італії позначилося не лише політичним експериментом Теодоріха Великого, а й глибокими культурними трансформаціями, спрямованими на збереження та оновлення римської спадщини. У цей період формується специфічний синтез античної, християнської та варварської традицій, який проявляється в ідеології влади, освітніх практиках, релігійному житті та щоденній культурі. Розвиток мистецтва, архітектури й літератури доби остготів стає ключем до розуміння того, як Італія V-VI ст. пройшла шлях від пізньої античності до раннього Середньовіччя, зберігши при цьому відчуття тяглості з римським минулим.

2.1. Політика Теодоріха Великого у сфері освіти та науки

Політика Теодоріха була спрямована на збереження і розвиток культурних надбань минулого. Він заохочував будівництво храмів, палаців і бібліотек, підтримував митців, архітекторів і вчених. Його правління стало символом мирного співіснування варварської енергії з римською мудрістю. Теодоріх розумів, що лише через культуру, науку й освіту можна об'єднати різні народи, створивши стабільну та сильну державу. Завдяки його далекоглядній політиці спадщина античності не зникла, а, навпаки, отримала нове життя в добу раннього Середньовіччя ⁵⁰.

Таке прагнення Теодоріха забезпечило йому підтримку римської знаті та духовенства, які побачили в ньому не загарбника, а охоронця стародавнього порядку. Він розумів, що стабільність держави можлива лише тоді, коли нова влада спирається на усталені культурні й правові традиції. Зберігаючи адміністративну систему, він водночас інтегрував остготську знать у державне

⁵⁰ Цебрій І. В. Ідейно-художні напрями в культурному житті країн Західної Європи в добу Середньовіччя: Посібник для студентів історичних факультетів та вчителів історії. Полтава. 2014. 165 с.

управління, поступово навчаючи її римських звичаїв, законів та освіченості. Це сприяло формуванню особливого державного устрою, у якому поєднувалися елементи античної централізованої влади та варварської племінної організації. Завдяки такій політиці Італія залишалася культурним і освітнім центром Західної Європи навіть після занепаду Риму. У містах продовжували працювати школи, юристи, ритори та архітектори, а латина зберегла свій статус мови науки та культури⁵¹.

Двір Теодоріха у Равенні став справжнім осередком освіченості. Сам король цінував мудрість та знання, і вважав їх однією з головних прикрас для своєї держави, задуманої на зразок імператорського Риму. У Равенні працювали не лише Боецій, а й Касіодор - державний діяч і мислитель, який допомагав Теодоріху проводити політику культурного піднесення. Завдяки їхній діяльності було збережено численні рукописи, відновлено бібліотеки, а ідеї античних філософів отримали нове звучання в християнському світі.

Боеція, якого часто називають "останнім римлянином", втілював ідеал освіченого мислителя, що поєднав у собі античну логіку та християнську віру. До свого двадцятиріччя Боецій вже встиг написати на класичній латині «Повчання», так до нас дійшли праці з арифметики та музики, за якими ще у XVIII ст. навчали студентів Оксфорда, проте не збереглися «Навчання» з географії та астрономії⁵².

Заслугою Боеція став розвиток концепції «семи вільних мистецтв», перший нарис якої було дано Марціаном Капелою. Передусім у Боеція досить чітко намітився підрозділ семи вільних мистецтв на дві категорії. Цей комплекс включав у себе «тривіум» який можна охарактеризувати як гуманітарний цикл, що формувався комплексно із граматики, риторики та діалектики і «квадривіум» який відкривав шлях до істинного філософського знання, пізніше - теології і включав арифметику, геометрію, астрономію та музику, що подавали знання, які переважно стосувалися природи. Сам же Боецій вважав освіту не

⁵¹ Цебрій І. В. Духовне життя країн Західної Європи в епоху Середньовіччя та раннього Просвітництва: монографія / І.В. Цебрій, Н.Назаренко. Старобільськ – Полтава : Формат+, 2021. 206 с.

⁵² Уколова В. И. «Последний римлянин» Боэций. Москва, 1987, с. 49-50.

просто навчанням чи заучуванням, а процесом творення, споглядання, естетичної насолоди.

Основу пізнання, за Боецієм, становила граматика, яка включала вивчення алфавіту (вимова й написання), частин мови, а також навчала тлумаченню змісту і форм літературних творів. В той же час Боецій визнавав математику профільною серед наук, оскільки вона розвиває чіткість, послідовність і дисципліну в міркуваннях. Саме математика звільняє людину від примар тілесного світу й допомагає у пошуках Істини. Так само поетично філософ підходить до осмислення ролі музики. Під мистецтвом він розумів конкретні уміння, знання правил⁵³.

Попри трагічний фінал життя Боеція, його діяльність залишила глибокий слід у духовній історії Європи. Його твори стали основою для розвитку схоластики - філософського напрямку, який поєднував розум і віру, античну логіку та християнське богослів'я. Боецій прагнув зберегти класичну освіту, перекладаючи твори Арістотеля та Платона латинською мовою, щоб зробити їх доступними для майбутніх поколінь. Теодоріх Великий, попри конфлікт із Боецієм, розумів цінність знань і не припиняв підтримувати освічених людей. Його двір залишався місцем, де вільно обговорювалися питання моралі, держави, права і філософії⁵⁴.

Касіодор був не лише талановитим адміністратором, а й глибоким мислителем, який чудово усвідомлював значення науки та освіти для стабільності держави. У своїх працях Касіодор наголошував, що вивчення риторики, граматики та філософії є не просто світським заняттям, а важливою складовою духовного вдосконалення. Саме тому він закликав до збереження античних текстів, упорядковував бібліотеки й створював умови для переписування рукописів, щоб наукова та освітня традиція не перервалася після занепаду Римської імперії.

⁵³ Лучканин С. М. Історія класичної філології: навчальний посібник для магістрантів і студентів відділення класичної філології. Київ, 2020. с. 12–14.

⁵⁴ Озимчук О. Визначні європейські історики раннього середньовіччя. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2016. № 27. С. 261-266.

Віварій, заснований Касіодором в Калабрії, насамперед створювався як просвітницький центр і сховище духовної спадщини, став унікальним осередком знань і центром збереження книжкової культури в добу, коли більшість європейських регіонів занурювалися в темряву неосвіченості. Саме в ньому склалася тричастинна структура монастиря як культурного центру, яка існувала протягом всього Середньовіччя: бібліотека, скрипторій та школа. Тут ченці не лише молилися, а й займалися інтелектуальною працею - переписували античні твори, коментували їх, навчали молодь грамоти. Скрипторій Віварія переписував рукописи не тільки для вузького внутрішнього вживання, а ще і на продаж, за рахунок чого набули поширення в Європі.

Саме Віварій став зразком для подальших європейських монастирів, які протягом століть зберігали античну спадщину. Завдяки діяльності таких діячів, як Боецій і Кассіодор, остготська епоха не стала періодом культурного занепаду, а навпаки - перетворилася на час духовного відродження, коли старий світ передавав свій досвід новому⁵⁵.

В контексті розвитку освіти, важливим є твір Еннодія *Vita beati Antonii monachi Livinensis* («Життя ченця Антонія. Покликання до навчання»), який містить поради, що стосуються освіти, і каталог відомих зразків для наслідування, вказуючи, як у віршах так і в прозі, на роль риторики як основи всіх наук⁵⁶.

Не менш яскравою є постать видатного представника римської інтелігенції, історика та сенатора Квінта Аврелія Сіммаха, який «наслідуючи своїх предків, написав сім книг римської історії, а також коментарі до праці Макробія «Сон Сципіона»»⁵⁷.

Однак освіченість, як виявляється, не була прерогативою людей суто римського походження. Нам відомі також імена вчених-готів, насамперед

⁵⁵ Студентський історико-педагогічний альманах. Вип. 2. Історія університетської освіти: виникнення, становлення, розвиток / за ред. О.С. Антонової, В.В. Павленко. Житомир, 2013. 308 с.

⁵⁶ Ennodius of Pavia. *Vita beati Antonii monachi Lirinensis* // *Patrologiae cursus completus*. Paris, 1847. P. 791-794.

⁵⁷ Boethius Anicius Manlius Torquatus Severinus. *De consolacione philosophiae*. Oxford: Clarendon Press, 1891. 240 p.

філософів та географів, які також працювали при дворі Теодоріха, — Атанарида, Хельдебода та Маркоміра. Праці яких до нас, на жаль, не дійшли⁵⁸.

Теодоріх усвідомлював, що знання і освіта є основою мудрого управління, тому його держава стала однією з небагатьох у ранньому Середньовіччі, де систематично підтримувалися навчальні заклади. У Равенні та великих містах діяли школи, де викладали латину, риторику, право і навіть елементи філософії. Вчителі, які належали до римської освіченої традиції, користувалися повагою при дворі, а грамотність чиновників вважалася обов'язковою умовою для служби в державному апараті. Так Теодоріх не лише зберіг, а й адаптував античну систему освіти до нових соціальних умов, формуючи прошарок освічених людей, здатних забезпечити стабільність і ефективність управління.

Таким чином, освітня політика Теодоріха мала глибоке стратегічне значення, адже сприяла створенню єдиної еліти, здатної ефективно управляти державою. Знатні остготи відправляли своїх дітей навчатися у школах, де викладали латинською мовою, вивчали граматику, право, риторику та основи філософії. Це не лише розширювало світогляд майбутніх державних діячів, а й робило їх частиною ширшої європейської культурної спільноти. Теодоріх чудово розумів, що без освічених управлінців держава не зможе функціонувати, тому підтримував учителів, філософів і юристів, надаючи їм почесне становище при дворі. Такий підхід поступово перетворив готську знать із воєнної касты на політично свідому аристократію, здатну мислити державницькими категоріями.

2.2. Розвиток мистецтва, архітектури та літератури у добу остготів

Культурна політика Теодоріха Великого була спрямована на збереження величі Риму при одночасному розвитку готської самобутності. Він розумів, що міцна держава повинна спиратися не лише на військову силу, а й на духовну єдність народу, тому також приділяв велике значення мистецтву та літературі. У

⁵⁸ Staab F. Ostrogothic Geographers at the Court of Theoderic the Great. Viator. 1976. P. 7–29.

цей період у Равенні - столиці Остготського королівства - розквітли архітектура, скульптура та мозаїчне мистецтво, які стали символом нового культурного відродження. При Равенському дворі відбувалися поетичні змагання, звучала вишукана музика, у палаці, прикрашеному мозаїками, була зібрана колекція найцікавіших механізмів, на кшталт водяного годинника або глобуса, що обертається⁵⁹.

У творах остготського мистецтва чітко простежується прагнення поєднати реальне з духовним, матеріальне з символічним. Майстри намагалися не просто відтворити зовнішній світ, а передати його внутрішній, сакральний зміст. Цей перехід від античного реалізму до духовної умовності став однією з головних ознак формування середньовічної художньої системи. В оздобленні храмів, саркофагів і палаців готи широко використовували мозаїку, різьблення по каменю та металу, що надавало їхнім роботам глибини і величі. Навіть у найдрібніших елементах - прикрасах, фібулах, зброї - відчувався високий рівень майстерності та прагнення надати кожній речі особливого, символічного значення.

Водночас остготське мистецтво мало яскраво виражену декоративну спрямованість. Художники прагнули до складних ритмічних композицій, багатой орнаментики, що поєднувала геометричні й природні мотиви. У цих формах проглядалася ідея безперервного руху, життєвої сили, яка була характерною рисою германського світовідчуття.

Архітектура доби остготів стала справжнім відображенням політичної мудрості Теодоріха Великого, який прагнув продемонструвати єдність своєї держави через велич і гармонію споруд. Равенна, колишня резиденція римських імператорів, за часів правління Теодоріха перетворилася на перлину архітектури раннього Середньовіччя. Усі реконструйовані та побудовані будівлі, за задумом короля мали засвідчити спадкоємність остготського правління від Римської імперії і скласти конкуренцію Константинополю. Тому його замовленням

⁵⁹ Уколова В. И. «Последний римлянин» Бозций. Москва, 1987. С. 30.

керувала в першу чергу глибока політична думка - показати, що Рим живе далі в новій, готі-римській державі.

У 500 р. Теодоріх у пошуках підтримки римської аристократії півроку провів у Римі, виступав у Сенаті, давав бенкети та влаштовував циркові ігри, виділив великі гроші на програму реставрації Вічного міста⁶⁰. Результатами цього візиту став початок масштабних реставраційних робіт. Держава витратила величезні кошти на відкриття цегляних майстерень по всій країні, зокрема знову в роботу були запуснені цегельні заводи на берегах Тибру⁶¹.

Теодоріх Великий наказав розробити програму ремонту терм, акведуків, водостоків, і навіть реставрації палаців і статуй. Теодоріхом також був призначений *architectus publicorum* («архітектор громадських пам'яток»), який наглядав за відновлювальними роботами і за утриманням будівель. Об'єктами турбот готського короля стали театр Помпея, Колізей, Палатинський палац, Великий цирк та міські мури Риму⁶².

У королівській відозві до всіх готів, яку приблизно датують періодом 507–511 рр., з метою відновлення давніх міст містився наказ підшукувати й передавати в розпорядження державної влади кам'яні брили, придатні для відбудови міських мурів⁶³.

В інших місцях Теодоріх не задовольнявся реставрацією, зводив нові будівлі. У Павії, Вероні, Террачині, Сполето як з-під землі виростали палаци, терми, амфітеатри. Равенна покрилася церквами і будинками, будівельники яких хотіли зробити її суперницею Візантія: базиліка Геркулеса, королівський палац (побудований частково в наслідування палацу, спорудженому на Босфорі Костянтином Великим), церкви Сан Андреа, Сан Теодоро (нині Спиріто Санто), Санта Марія ін Космедін (нині називається Баптистерієм аріан), Сан Мартіно аль Чьєло д'Оро (церква пізніше стала називатися Сант-Аполлінаре-Нуово)⁶⁴.

⁶⁰ Macpherson R. Rome in Involution: Cassiodorus' *Variae* in Their Literary and Historical Setting. Poznań, 1989. P. 97–102.

⁶¹ Малишев О. О. Пам'яткоохоронне законодавство Теодоріха Великого та значення остготського ренесансу в контексті історії становлення права культурної спадщини // Правова держава. 2021. Вип. 32. С. 166–178.

⁶² Halphen L. Les Barbares: des grandes invasions aux conquêtes turques du XIe siècle. Paris, 1926. 67–68 p

⁶³ Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. *Variae*. Roma: Monumenta Germaniae Historica, 1894. I, 28.

⁶⁴ Halphen L. Les Barbares: des grandes invasions aux conquêtes turques du XIe siècle. Paris, 1926. 67–68 p.

Однією з найяскравіших пам'яток епохи є мармуровий мавзолей Теодоріха, побудований сирійським архітектором у Равенні близько 520 року, який зберігся і донині⁶⁵. Однак в гіршому стані, ніж мавзолей Галли Плацидії. Мозаїки збиті, немає скульптур дванадцяти апостолів, що колись стояли навколо купола, залишилися лише постаменти з їхніми іменами⁶⁶. Збудований із величезних кам'яних блоків без використання цементу, він вражає своєю монументальністю та технічною досконалістю. Особливо вражає його купол - цілісна кам'яна плита вагою понад 300 тонн, яку майстри встановили з неймовірною точністю. Ця споруда символізувала не лише могутність володаря, а й спадкоємність римських будівельних традицій, переосмислених через готське бачення сили та простоти. В архітектурі мавзолею поєднано стриманість форм і велич задуму, що відображало ідеал правителя, який прагнув єдності старого і нового світу.

Не менш важливим напрямом архітектури остготської доби було храмове будівництво. Теодоріх, попри те, що сповідував аріанство, проявляв рідкісну для того часу релігійну толерантність. Король дозволяв будівництво як аріанських, так і католицьких церков, що створювало в державі атмосферу мирного співіснування конфесій. У Равенні постали визначні храми, зокрема базиліка Сант-Аполлінаре-Нуово, які стали справжніми шедеврами мистецтва.

Мозаїки базиліки Сант-Аполлінаре-Нуово відзначаються яскравими кольорами, витонченими композиціями та глибоким богословським підтекстом. Замість античних сцен із життя богів або героїв тут зображено Христове царство, апостолів, пророків і святих. Усе підпорядковано ідеї Божественного порядку, гармонії між небом і землею. Цей новий стиль – духовний, символічний і піднесений – став одним із визначальних у розвитку християнського мистецтва. Завдяки таким пам'яткам остготська архітектура й декоративне мистецтво справили потужний вплив на подальше формування романського стилю, який поєднав велич римської інженерії з духовною

⁶⁵ Bustaccini G. Ravenna. Capital of Mosaic. Ravenna, 2001. P. 135–137.

⁶⁶ Gaddoni W. Il mausoleo di Teodorico. Bologna, 1989. 96 p.

глибиною християнського світогляду⁶⁷. Є, однак, і ще ціла низка пам'яток, що відбивають епоху Теодоріха в Італії, — церкви Святих Мартіна, Феодора, Віталія та інших, з чудовими мозаїками⁶⁸.

Звичайно, марно було б шукати в цьому ознаки справжньої оригінальності: колонади, капітелі, мармурове облицювання, блискучі мозаїки автори всього цього наслідували твори візантійського мистецтва або брали за зразки деякі пам'ятники самої Равенни, споруджені при Галлі Платидії, сестрі імператора. Але за оригінальністю тут не гналися, її мало не уникали: адже остготський суверен і в мистецтві, як у всьому іншому, прагнув зберегти римську традицію⁶⁹.

Остготське декоративно-ужиткове мистецтво стало яскравим прикладом поєднання практичності та художнього смаку, у якому матеріальна майстерність підносились до рівня духовного символізму. Ювелірні вироби цього часу не лише виконували утилітарну функцію, а й мали глибоке ідейне значення - вони були знаком статусу, сили та приналежності до певного роду. Витончені фібули, пояси, персні, пряжки й наконечники зброї прикрашалися дорогоцінним камінням, кольоровими емалями й складними орнаментами. Так званий «звіриний стиль», характерний для германського мистецтва, поєднував зображення реальних і фантастичних істот - вовків, орлів, зміїв, коней, драконів. Ці мотиви мали не лише декоративну, а й сакральну функцію: вони уособлювали могутність, захист, військову доблесть і магічну силу. Майстри вміло поєднували металевий блиск із грою кольорів, досягаючи ефекту живої динаміки - саме це надавало творам остготів естетичної виразності та духовної глибини.

Не менш важливим явищем доби став розвиток літератури, у якій сформувався новий тип мислення - поєднання римської освіченості з народною усною традицією германців. Латинська мова залишалася мовою науки, церкви

⁶⁷ Яременко Н. В. Історія зарубіжної літератури. Епоха Середніх віків та Відродження: навчальний посібник / Наталія Володимирівна Яременко, Наталія Євгенівна Коломієць. Кривий Ріг, 2012. 184 с.

⁶⁸ Bustaccini G. Ravenna. Capital of Mosaic. Ravenna, 2001. P. 135–137.

⁶⁹ Halphen L. Les Barbares: des grandes invasions aux conquêtes turques du XIe siècle. Paris: Librairie Félix Alcan, 1926. 67-68 p.

та державної адміністрації, проте паралельно зароджувалися перші спроби створення власної героїчної словесності. Германські перекази, які передавалися з покоління в покоління усно, поступово почали набувати письмової форми. Вони оспівували подвиги воїнів, боротьбу зі злом, вірність королю й честі - ті цінності, що сформували основу середньовічного лицарського ідеалу. На особливу згадку тут заслуговує Amalatal - хвалебна пісня готською мовою на честь Амалів, яку знав і використовував Касіодор⁷⁰.

Цікаво відзначити, наскільки в Італії того часу поживався смак до письменства і до класичної культури. Як при равенському дворі, так і в Римі, Медіолані та античних містах Італії ритори, поети та вчені заперечували один в одного прихильність публіки або суверена, який часто відрізняв їх і шанував. Серед них були люди, які заслуговують на окрему згадку: єпископ Павії Еннодій, штатний панегірист суверена, який в своєму *Panegyricus dictus Theodorico* («Панегірик Теодоріху»), у хронологічному порядку зі значною часткою лестощів описав діяльність остготського короля, також відомий як автор промов, віршів і послань, в яких застосовував прийоми Вергілія та інших поетів; поет-містик Аратор, чия релігійна поема «Дії апостолів» є чимось подібним до посвяти святим Петру і Павлу від імені латинської культури, зроблене в класичній формі; претенціозний, але тонкий Максиміан, чії елегії своєю витонченістю нагадують вірші Катулла або Проперція⁷¹.

Діяльність Боеція при дворі Теодоріха Великого стала не лише проявом високого рівня культури того часу, а й важливим етапом у розвитку європейської інтелектуальної традиції. Боецій, знаний філософ і державний діяч, прагнув поєднати античну раціональність із християнською духовністю, заклавши підвалини для майбутньої схоластичної думки. Його трактат «Втіха філософією», написаний у в'язниці, став своєрідним символом духовної стійкості людини перед обличчям страждання і несправедливості. У ньому він намагався довести, що істинне щастя полягає не у земних благах, а у внутрішній гармонії душі, спрямованій до Бога. Цей твір мав величезний вплив

⁷⁰ Wolfram H. Die Goten. München, 1990. p. 466.

⁷¹ Halphen L. Les Barbares: des grandes invasions aux conquêtes turques du XIe siècle. Paris, 1926. p. 67-68.

на середньовічних мислителів - від Фоми Аквінського до Данте Аліґ'єрі, ставши одним із найчитаніших текстів європейської інтелектуальної історії. Боецій втілює ідеал останнього римського мудреця, який зумів передати світло античної філософії в добу, коли Європа переживала глибокі трансформації.

Поступове зближення латинської книжної традиції та усної германської поезії стало одним із найважливіших явищ культурного життя раннього Середньовіччя. У цей період формується новий тип літератури, у якій античні теми та форми поєднуються з народною міфологією, піснями про героїчні подвиги, боротьбу та відданість. Германські епічні твори зберігали живу енергію племінних легенд, але водночас набували глибшого філософського змісту завдяки впливу християнства⁷².

Музика та співи теж відігравали важливу роль у духовному житті остготів. Християнські гімни співали в храмах Равенни, а народні пісні супроводжували святкування та військові походи. Таким чином, музична культура цього часу поєднувала церковну врочистість із народною емоційністю⁷³.

З огляду на це, мистецтво, архітектура й література доби остготів стали віддзеркаленням складного історичного процесу злиття різних культур - римської, християнської та східно-германської. У цьому поєднанні народилася нова естетика, яка поклала початок середньовічній європейській культурі. Теодоріх Великий і його оточення відіграли вирішальну роль у збереженні античної спадщини, надавши їй нового життя в умовах постримського світу.

Культурна політика Теодоріха Великого була спрямована на збереження спадкоємності з античною цивілізацією та створення нової моделі держави, у якій поєднувалися римська освіченість, християнська мораль і готська військова

⁷² Козлик І. В. Вступ до історії західноєвропейської літератури середньовічної цивілізації. Історико-культурний макроетап рефлексивного традиціоналізму. Доба Середньовіччя та епоха Відродження. Івано-Франківськ: Поліскан; Гостинець, 2003. 341 с.

⁷³ Білозуб Л. М. Історія мистецтв: навч. посібник для здобувачів ступеня вищої освіти бакалавра спеціальності «Дизайн» освітньо-професійної програми «Графічний дизайн». Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2019. 148 с.

доблесть. Усвідомлюючи значення культури як чинника легітимації влади, Теодоріх активно підтримував розвиток науки, освіти, архітектури та мистецтва. Його двір у Равенні став інтелектуальним центром, де діяли видатні представники латинської культури - Кассіодор, Боецій, Сіммах, які сформували ідеологію *civilitas*, тобто гармонійного співіснування народів і традицій у межах однієї держави. Підтримка латини як мови адміністрації, збереження римського права й освітніх інституцій засвідчують прагнення Теодоріха не до руйнації, а до відродження культурної спадщини Риму.

Феномен остготського відродження полягав у творенні синтезу трьох традицій - античної, християнської та варварської. Антична спадщина виявилася у збереженні системи освіти, риторичних і філософських ідеалів, у використанні римських архітектурних форм і художніх прийомів. Християнська традиція надала цьому спадкові новий духовний зміст, утверджуючи моральні цінності віри, милосердя й гармонії між людиною та Богом. Варварський елемент, своєю чергою, привніс нову енергію, символіку сили й свободи, що проявилось у воїнських ідеалах, декоративних мотивах, особливостях орнаменту й матеріальної культури. Взаємодія цих компонентів створила неповторний культурний образ остготської Італії, який поєднав класичну витонченість і варварську безпосередність, духовну глибину християнства й практичність політичного реалізму.

Мистецтво та архітектура доби Теодоріха стали виразом цієї синтетичної культури. Равенна постала головним осередком монументального будівництва, де античні техніки мозаїки та купольної архітектури поєдналися з новими художніми рішеннями. Мавзолей Теодоріха, базиліка Сант-Аполлінаре Нуово, відновлені терми, палаци та акведуки свідчать про прагнення короля не лише наслідувати Рим, а й символічно відтворити його велич у новому політичному контексті. У літературі та філософії домінував інтелектуальний пошук гармонії між розумом і вірою - саме в цей час Боецій створив «Розраду від філософії», що стала мостом між античним стоїцизмом і християнською етикою, а

Кассіодор заклав основи середньовічної освіченості через монастирську традицію Віварію.

Остготське відродження, попри свою історичну короткотривалість, мало далекосяжні наслідки для розвитку європейської культури. Воно забезпечило передачу античного інтелектуального надбання в нову епоху, сформувало зразок культурної політики, заснованої на толерантності й спадкоємності, та започаткувало ті процеси, які згодом розкрилися у каролінгському й оттонівському відродженнях. У поєднанні політичної стабільності, філософського пошуку й мистецької творчості остготський період став однією з найважливіших ланок переходу від античності до Середньовіччя, залишивши Італії статус хранительки римської культури та осередку формування нової християнської Європи.

2.3. Синтез античної, християнської та варварської традицій

«Остготське Відродження» доцільно розглядати як специфічну фазу постримської трансформації Заходу, в якій рецепція античної спадщини не зводилася до пасивного «збереження» або стилізованої імітації, а набувала характеру цілеспрямованого політико-культурного проекту. Його зміст полягав у переозначенні римських інституцій, освітніх і правових практик та символічних кодів під потреби варварського королівства, що прагнуло стабілізувати Італію після системної кризи V ст. і водночас забезпечити власну легітимацію в очах римських еліт і міжнародних акторів. У цьому контексті «відродження» означає не повернення до «класичного» минулого, а формування нового культурного устрою, де античні форми, християнські сенси та «варварські» механізми влади функціонували в режимі взаємної адаптації.

Визначальною рисою остготської доби в Італії було співіснування та взаємопроникнення щонайменше трьох традиційних комплексів: античного або римського як носія адміністративно-правової та освітньо-риторичної спадщини;

християнського як домінантної релігійної, етичної та символічної системи пізньої античності; і «варварського» або готського, як політико-військової ідентичності правлячої еліти, що спиралася на інші способи соціальної організації, репрезентації статусу та легітимації влади.

У ширшій політико-історичній перспективі, Остготська держава постає як постімперська форма влади, де збереження римських адміністративних практик і залучення сенаторського середовища поєднувалися з домінуванням готської військової верхівки; саме ця структурна подвійність окреслювала як можливості інтеграції, так і її обмеження. У політико-адміністративному вимірі, остготський режим не відмовився від римського управлінського апарату, а радше спирався на нього як на необхідну умову керованості Італії, так як збереження цивільної адміністрації та співпраця з римськими чиновницькими і сенаторськими колами дозволяли королівській владі здійснювати контроль над податковими, правовими й міськими структурами без руйнування звичних механізмів порядку⁷⁴.

Антична складова синтезу проявилася насамперед у тягlostі римських інституцій, правових уявлень та риторичної політичної культури, що забезпечували для королівської влади «мову» легітимації й адміністративний інструментарій управління Італією. Теодоріх Великий репрезентував себе як охоронця «римського порядку» та гаранта стабільності після криз V ст.; у цій логіці центральними ставали практики правління, оперті на уявлення про закон, справедливість і суспільну користь, а також символічний престиж сенаторської еліти.

Визначальним для розуміння теодоріхового режиму є не просте протиставлення «римське/варварське», а те, як правитель і його оточення вибудовували прийнятну для італійських еліт модель «римськості» і як «класичне» римське минуле перетворювалося на політичний ресурс⁷⁵. Відповідно, *Romanitas* виконувала функцію універсальної мови політичної

⁷⁴ Burns T. S. A History of the Ostrogoths. Bloomington, 1984.

⁷⁵ Arnold J. J. Theoderic and the Roman Imperial Restoration. Cambridge, 2014. 350 p.

комунікації з міськими елітами, церковними колами та імперським Сходом, дозволяючи королівській владі вписати себе в звичну для римлян схему легітимного правління.

Інституційна тяглість доповнювалася тяглістю освітньо-інтелектуальної традиції: участь сенаторів і освічених римлян у керуванні засвідчує, що грамотність, знання латинської норми, володіння риторичним «кодом» та правова компетентність залишалися ключовими ресурсами влади.

У підсумку антична компонента «Остготського Відродження» була не спробою «археологічної» реставрації, а функціональним використанням римської спадщини - інституційної, правової, освітньої й символічної - як механізму керованості та легітимації.

Християнський вимір цього культурного режиму був не менш визначальним, оскільки саме християнство формувало головний семантичний і нормативний горизонт пізньоантичного суспільства. Однак конфесійний ландшафт Італії VI ст. вирізнявся внутрішньою складністю, що з одного боку створювало потенціал конфлікту, але з іншого - поле для керованого компромісу, який виступав одним із інструментів політичної стабілізації та культурної інтеграції. Отже, конфесійна різниця слугувала не лише джерелом напруги, а й параметром, який влада намагалася регулювати, балансуючи між різними групами та використовуючи сакральний патронат як ресурс легітимації.

«Варварська» (готська) компонента синтезу проявлялася насамперед як елітарний комплекс, пов'язаний із військовою організацією, королівською харизмою, уявленнями про походження та статус. Важливо підкреслити, що готська традиція в Італії не була «анти-римською» за визначенням, а радше вона прагнула інтегруватися в римський порядок, використовуючи його форми, але водночас зберігаючи структурну окремішність готської військової групи. Така логіка близька до описуваної в сучасній історіографії моделі «інтеграції через розрізнення», яка забезпечувала стабільність, але містила довготривалі ризики для єдності суспільства (зокрема в умовах політичної кризи та зовнішнього втручання).

Однак «синтез» не означав повного злиття груп, а він радше відбувався в рамках контрольованого співіснування, де римські інституції забезпечували керованість, а готський військовий прошарок - силову й політичну стабільність⁷⁶. До того ж стійкість остготського режиму залежала від здатності королівської влади підтримувати лояльність готської еліти й керувати її очікуваннями, що вимагало збереження певної «корпоративності» готського прошарку навіть за активного використання римських інституцій. Отже, культурний синтез тут не означав «розчинення» готів у римському середовищі, а радше інституційно й символічно регульоване співіснування в межах єдиного політичного простору.

Синтез трьох традицій став фундаментом для розвитку освіти. Антична система навчання - «семи вільних мистецтв» - була адаптована Церквою й перетворилася на основу середньовічної університетської освіти. Християнство надало їй морального змісту, а варварські елементи - життєвості та практичного спрямування. Завдяки цьому європейська освітня традиція зберегла безперервність від античності до сучасності⁷⁷.

Узагальнюючи, синтез античної, християнської та варварської традицій в Остготському Відродженні забезпечувався системою взаємопов'язаних механізмів, що діяли паралельно на політико-адміністративному, елітарно-інтелектуальному, релігійно-символічному та художньо-матеріальному рівнях. Римські інституції й управлінські процедури створювали «каркас» керованості, риторика та латинська освітня традиція забезпечували нормативну мову легітимації, християнська сакральна топографія структурувала міський простір і пам'ять, а монументальне будівництво й мистецтво фіксували синтез у матеріалі. Водночас синтез не був «безконфліктним», так як він існував у полі конфесійної, соціальної та політичної напруги, однак вона нерідко ставала генератором нових культурних форм.

⁷⁶ Burns T. S. A History of the Ostrogoths. Bloomington, 1984.

⁷⁷ Фенич В., Алешкевич Я. Від перших учителів-софістів до «семи вільних мистецтв»: освіта та стан освіченості в античному Середземномор'ї V ст. до н. е. - VI ст. н. е. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. 2025. № 1(52). С. 43-58.

РОЗДІЛ 3. «ОСТГОТСЬКЕ ВІДРОДЖЕННЯ» ЯК ІСТОРІОГРАФІЧНА ПРОБЛЕМА

У сучасній історіографії поняття «Остготське Відродження» залишається дискусійним. Частина дослідників використовує його для позначення культурного піднесення Італії за правління Теодоріха Великого, підкреслюючи збереження римських традицій управління, освіти та мистецтва. Водночас інші науковці ставлять під сумнів доцільність застосування терміна «відродження», вказуючи на обмеженість цього процесу, його елітарний характер і відсутність системного культурного оновлення в масштабах всього суспільства.

В роботах зарубіжних дослідників немає єдності сприйняття сутності Остготського Відродження - окремі автори вважають, що римська культура виконувала лише декоративну роль діяльності остготського королівського двору⁷⁸. Інші автори, навпаки, розглядають варварські «Відродження» як етап у становленні особливого типу європейських культури, що формувався при активній участі королівської влади⁷⁹.

Зокрема, Джон Мюрхед розглядає політику Теодоріха як цілеспрямовану й досить послідовну програму збереження римської державності, адміністративної системи та культурної традиції. Він підкреслює, що остготський правитель свідомо спирався на римську сенаторську еліту, залучаючи її до управління, підтримував функціонування традиційних інституцій, таких як сенат, і сприяв діяльності інтелектуалів - зокрема Боеція та Касіодора - що, на його думку, свідчить про прагнення не лише зберегти, а й частково відтворити римський культурно-політичний порядок⁸⁰.

В той же час Вальтер Гоффарт пропонує більш стримане трактування цих процесів, наголошуючи, що політика варварських правителів, зокрема Теодоріха, була передусім прагматичною і спрямованою на ефективне

⁷⁸ Auerbach E. *Literary Language & Its Public in Late Latin Antiquity and in the Middle Ages*. New York, 1965. 415 p.

⁷⁹ Yitzhak H. *Roman Barbarians. The Royal Court and Culture in the Early Medieval West*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2007. 213 p.

⁸⁰ Moorhead J. *Theoderic in Italy*. Oxford, 1992. P. 3-5.

управління завойованими територіями. На його думку, використання римських інституцій і культурних форм не означало їх свідомого «відродження», а радше було інструментом легітимації влади та інтеграції різноманітного населення⁸¹. Подібної позиції дотримується і Пітер Браун, який у межах концепції «пізньої античності» розглядає цей період як етап поступової трансформації, а не різкого занепаду чи відновлення. Він підкреслює, що культурні зміни мали еволюційний характер і відбувалися через переосмислення античної спадщини в новому християнському та постримському контексті⁸².

Гервіг Вольфрам, своєю чергою, акцентує увагу на активній ролі германського елементу в цих процесах. Він розглядає остготське королівство не як пасивного носія римської традиції, а як самостійний політичний і культурний організм, у межах якого відбувався складний синтез римських і германських компонентів. Вольфрам підкреслює, що готи не лише переймали римські практики, але й трансформували їх відповідно до власних соціальних і політичних потреб, що унеможливорює однозначне трактування цього явища як «відродження» у класичному розумінні⁸³.

Уявлення про ранньосередньовічні варварські «Відродження» було сформовано у радянській науці під впливом робіт В.І. Уколової, що запропонувала концепцію «Відродження V-VII ст.»: «Раннє середньовіччя у Європі якби обрамлено двома періодами пожвавлення культури: початок VI - перша третина VII в. (так звані Остготське та Вестготське відродження) та перша половина IX ст., а потім кінець X ст. (Каролінгське та Оттонівське відродження). Між ними розташовується смуга своєрідного летаргічного сну»⁸⁴.

У працях Зінаїди Удальцової остготська держава розглядається передусім як закономірний етап розпаду античного суспільства та становлення нових соціально-економічних відносин. Дослідниця аналізувала політичну структуру остготської Італії, особливості функціонування державного апарату, а також

⁸¹ Goffart W. *Barbarian Tides: The Migration Age and the Later Roman Empire*. Philadelphia, 2006. 384 p.

⁸² Brown P. *The World of Late Antiquity*. London, 1971. 216 p.

⁸³ Wolfram H. *Die Goten*. München, 1990. 582 s.

⁸⁴ Пиков Г. Г. *Из истории европейской культуры*. Новосибирск, 2002. 255 с..

взаємодію остготської влади з римською аристократією. На її думку, збереження адміністративних інституцій, римського права та культурних традицій було зумовлене практичними потребами управління багатонаціональною державою, а не прагненням до свідомого культурного відродження. Саме тому Удальцова не трактувала політику Теодоріха як прояв ренесансного процесу, розглядаючи її радше як спробу стабілізувати державу в умовах загальної кризи античного світу⁸⁵.

Інший підхід демонструє Арон Гуревич, який розглядав проблему переходу від античності до середньовіччя крізь призму культурної антропології та історії ментальностей. На відміну від Удальцової, що акцентувала увагу на політичних та соціально-економічних аспектах, Гуревич зосереджувався на зміні світоглядних орієнтирів та формуванні нової культурної моделі. Він підкреслював, що навіть за умов збереження окремих античних форм неможливо говорити про їхнє повноцінне відродження, оскільки змінився сам тип мислення суспільства. На його думку, остготська Італія була простором синтезу античної спадщини, германських традицій і християнської ідеології, результатом чого стало формування нової середньовічної культурної реальності⁸⁶.

Борис Щукін також послідовно дотримувався скептичної оцінки концепції «Остготського Відродження», наголошуючи на її умовному характері в сучасній історіографії. На його думку, використання цього терміна створює ілюзію цілісного та масштабного культурного піднесення, яке насправді не мало місця в остготській Італії. Дослідник підкреслював, що збереження римських інституцій - адміністративного апарату, правових норм, сенаторської традиції - було вибіркоvim і фрагментарним, обумовленим передусім практичними потребами управління, а не свідомим прагненням до відновлення античної цивілізації. Водночас культурні процеси не набули системного характеру, так як вони не супроводжувалися відродженням класичної освіти в широкому сенсі, не охоплювали значних соціальних верств і не спричинили формування нових

⁸⁵ Удальцова З. В. Италия и Византия в VI веке. Москва, 1959. 496 с.

⁸⁶ Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва, 1972. 318 с.

інтелектуальних центрів, здатних забезпечити тяглість античної традиції. Щукін особливо акцентував на розриві між зовнішнім збереженням римських форм і внутрішньою трансформацією їх змісту, що свідчило про поступовий перехід до нової, ранньосередньовічної культурної моделі⁸⁷.

Таким чином, «Остготське Відродження» як культурний феномен раннього Середньовіччя постає в історіографії не як усталене й однозначне явище, а як складна й суперечлива сукупність процесів, що відбувалися в Італії за правління Теодоріха Великого. Його проблемність полягає насамперед у невідповідності між термінологічним значенням і реальним змістом явища: використання поняття «відродження» передбачає глибоке й системне оновлення античної культурної традиції, тоді як у випадку остготської Італії йдеться радше про її часткове збереження, адаптацію та трансформацію в нових історичних умовах.

Серед основних причин формування Остготського Відродження виокремлюють цілеспрямовану політику Теодоріха, спрямовану на збереження римських адміністративних інституцій. Важливою причиною стало також соціальне становище римської аристократії, яка зберігала значний вплив і виступала носієм освітньої та культурної традиції. Однак, як підкреслюють дослідники, ці інтелектуальні практики залишалися обмеженими вузьким колом освіченої еліти⁸⁸.

Впливовим чинником також була потреба легітимації остготської влади в Італії, що зумовило свідоме звернення до римських державних і культурних традицій. Теодоріх прагнув позиціонувати себе як представника імперської влади, формально визнаючи зверхність Константинополя, але фактично здійснюючи самостійну політику. Не менш значущим чинником було співіснування римського та германського елементів, що створювало умови для культурного обміну, але водночас обмежувало глибину інтеграції⁸⁹.

⁸⁷ Щукін М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург, 2005. 320 с.

⁸⁸ Amory P. People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554. Cambridge, 1997. 512 p.

⁸⁹ Heather P. The Goths. Oxford, 1996. 341 p.

Наслідки остготського періоду оцінюються неоднозначно. З одного боку, відбулося часткове збереження інтелектуальної спадщини античності, зокрема через діяльність в першу чергу таких діячів, як Боецій і Кассіодор. З іншого боку, цей процес не набув сталого розвитку через політичну нестабільність і готсько-візантійські війни, що призвели до руйнування значної частини культурної інфраструктури Італії.

У сфері мистецтва та архітектури остготський період справді залишив помітний слід, зокрема у пам'ятках Равенни, однак його вплив на подальший розвиток європейських художніх стилів слід оцінювати обережно, без прямого лінійного зв'язку. Аналогічно, твердження про вирішальну роль остготів у формуванні європейської культурної традиції потребує уточнення, оскільки цей процес був багатофакторним і тривав упродовж усього раннього Середньовіччя⁹⁰.

У питанні впливу остготської доби на європейську культурну традицію слід уникати прямолінійних узагальнень. Політика Теодоріха справді була спрямована на збереження римської адміністративної та культурної спадщини, зокрема підтримку міської інфраструктури, сенаторської еліти та освіченого середовища. Однак ці заходи мали передусім прагматичний характер і були пов'язані з необхідністю стабілізації влади в Італії, а не зі свідомим формуванням довготривалої європейської культурної моделі.

У релігійній сфері політика остготів, зокрема за Теодоріха, справді характеризувалася відносною терпимістю до католицького населення попри аріанське віросповідання правлячої еліти. Проте ця толерантність мала політичний характер і не була сталою нормою. Зокрема конфлікти між аріанами, католиками та юдеями, особливо наприкінці правління Теодоріха, засвідчують крихкість досягнутого балансу⁹¹. Зокрема відомий випадок коли в 518 р. у Равенні було спалено дві синагоги, на що Теодоріх, дотримуючись принципу віротерпимості, наказав публічно висікти паліїв, а з католиків

⁹⁰ Moorhead J. *Theoderic in Italy*. Oxford, 1992. P. 3-5.

⁹¹ Gillett A. *Envoys and Political Communication in the Late Antique West, 411-533*. Cambridge, 2003. 335 p.

стягнути гроші на ремонт. Згодом король видав едикт, який забороняє римлянам носити зброю, аж до складного ножа, чим викликав осуд з боку своїх римських підданих, які побачили у цьому утиск своєї гідності⁹². Тому пов'язувати остготську практику безпосередньо з формуванням ідей релігійної свободи Нового часу є надмірним перебільшенням.

Отже, остготська доба відіграла певну роль у збереженні окремих елементів античної спадщини та формуванні змішаної культурної моделі, однак її вплив на подальший розвиток європейської цивілізації слід розглядати як обмежений і опосередкований⁹³.

Політична модель остготської держави поєднувала римські адміністративні інституції та панівне становище готської військової еліти. За правління Теодоріха зберігалися сенат, податкова система і римське право для римського населення, тоді як готи становили військову основу держави. Така дуалістична структура дозволила певний час забезпечувати стабільність в Італії після падіння Західної Римської імперії, однак вона не була унікальною і мала обмежений характер, оскільки залежала від балансу між двома соціальними групами.

Однак для істориків досі залишається загадкою несподівано різкий поворот Теодоріха у внутрішній політиці на користь «готської» партії серед придворної знаті, в останні роки свого життя. Так система *civilitas*, що поєднувала в собі орієнтацію на спільне благо, підкорення законам, загальногромадянську солідарність та збереження культурного надбання, зазнала глибокої кризи. Це також пояснюється тим, що Теодоріх наприкінці свого життя раптом виявив, що створена ним «команда» аж ніяк не єдина, а більш того інтригують один проти одного. Втім, у розбіжностях було й ідеологічне підґрунтя, адже Боецій, Сіммах та їх прихильники бачили новостворену державу як римсько-готську, Теодоріх, Кассіодор та інші - як гото-римську. Ці нюанси в розумінні історичної мети, в

⁹² Щукин М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург, 2005. 320 с.

⁹³ Arnold J. J. Theoderic and the Roman Imperial Restoration. Cambridge, 2014. 350 p.

основному підсвідомі, і вилилися в конфлікт: говорячи про те саме, прихильники обох напрямків не могли зрозуміти один одного⁹⁴.

Твердження про вплив остготів на формування європейської системи охорони культурної спадщини також слід обмежити. Відомо, що Теодоріх видавав розпорядження щодо збереження римських споруд (зокрема акведуків і міських укріплень), однак такі дії мали практичний характер і не означали формування цілісної «політики спадщини» у сучасному розумінні. Системні підходи до охорони пам'яток, архівної справи та музейництва сформувалися значно пізніше - у добу Ренесансу та Нового часу.

Таким чином, остготський період можна розглядати як один із прикладів взаємодії римських і варварських елементів у ранньому середньовіччі, однак його вплив на формування європейської політичної та культурної традиції був обмеженим і не мав прямого, визначального характеру⁹⁵.

Узагальнення різних підходів в історіографії до «Остготського Відродження» як культурного феномену дозволяє дійти висновку, що остготська доба справді характеризувалася певними елементами культурної тяглості, насамперед у сфері адміністрації, права, освіти та інтелектуального життя, що було пов'язано з політикою Теодоріха та роллю римської аристократії. Водночас ці процеси мали обмежений, елітарний характер і не охоплювали широких верств населення, що ставить під сумнів можливість їх трактування як повноцінного «Відродження». Більше того, співіснування римського і германського елементів, релігійні суперечності та внутрішньополітичні конфлікти обмежували глибину культурної інтеграції й зумовлювали нестійкість досягнутих результатів.

Аналіз причин і наслідків остготського періоду також свідчить про його переважно прагматичний характер. Політика збереження римських інституцій була зумовлена необхідністю легітимації влади та стабілізації управління, а не

⁹⁴ Щукин М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург, 2005. 320 с.

⁹⁵ Massimiliano V. Theodoric and the Roman Restoration. Turnhout: Brepols, 2010. 280 p.

прагненням до відтворення античної цивілізації. Наслідки цієї політики виявилися подвійними: з одного боку, було забезпечено передачу окремих елементів античної культурної спадщини, з іншого - відсутність глибоких соціальних підвалин і політична нестабільність призвели до швидкого згасання цих процесів після падіння остготської держави.

Таким чином, поняття «Остготського Відродження» доцільно використовувати з певними застереженнями, розглядаючи його не як повноцінне культурне відродження, а як умовну характеристику перехідного етапу, що відображає складну взаємодію збереження і трансформації античної спадщини в умовах раннього Середньовіччя. Цей період слід трактувати насамперед як фазу глибокої цивілізаційної перебудови, у межах якої формувалися нові культурні й соціальні структури, що визначили подальший розвиток європейської історії.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що «Остготське Відродження» стало одним із фундаментальних чинників формування європейської культурної тяглості у період переходу від античного світу до середньовіччя. У той час, коли більшість територій Західної Римської імперії переживали глибоку політичну кризу, економічні труднощі та культурний занепад, Італія під владою остготів перетворилася на простір відносної стабільності, де зберігалися ключові елементи римської цивілізації.

Аналіз історичних передумов показав, що відносна політична стабільність, яку забезпечив Теодоріх, стала центральним чинником розвитку культурних процесів. Вона дала змогу відновити адміністративну систему, забезпечити функціонування сенату, підтримувати правові інститути і створити умови для діяльності освічених представників римської еліти. У результаті була збережена цілісна соціально-адміністративна структура, яка гарантувала неперервність культурних практик.

Письмові джерела, що збереглися від цього періоду, зокрема твори Боеція, Касіодора, Еннодія, Йордана та інших авторів, свідчать про високий рівень культурної рефлексії доби. Вони не лише документують історичні події, а й становлять самостійну частину інтелектуальної спадщини, яка визначала культурний розвиток наступних століть. Важливою складовою культурного піднесення була також літературна сфера, яка насамперед виражалася через тексти латинської традиції, в першу чергу офіційної риторики та епістолярних творів, які не лише фіксували події, а й формували мовні та ціннісні рамки, через які осмислювалися «римськість» і легітимність остготської влади.

Археологічні пам'ятки, зокрема архітектурні ансамблі Равенни, підтверджують реальність цього синтезу на матеріальному рівні. Вони демонструють, як античні архітектурні форми поєднувалися з новими художніми рішеннями, відображаючи глибину культурної інтеграції. Окрім ансамблів Равенни, матеріальні свідчення остготської доби проступають також

у поховальних пам'ятках з Доманьяно, предметах художнього ремесла в скарбі з Реджо-Емілії і археологічного комплексу з Десани, дозволяють говорити про багаторівневий характер культурних трансформацій - від елітарних сакральних просторів до повсякденних практик.

У другому розділі було показано, що «Остготське Відродження» не обмежувалося збереженням античних форм, а стало активним процесом культурного відновлення. Політика Теодоріха щодо підтримки освіти, права, науки та мистецтва сформувала умови для розвитку культурного потенціалу Італії. У цій політиці яскраво проявилася здатність остготського правителя бачити в античності не лише минуле, але й основу для майбутнього. Особливу увагу слід звернути на те, як художні та архітектурні процеси доби остготів стали каталізатором розвитку нових естетичних моделей. Збережені мозаїки, скульптури та архітектурні споруди Равенни є унікальним матеріальним свідченням культурних процесів, які відбувалися в цей період.

Вищевказане демонструє, що культурні процеси остготської Італії слід розуміти як перехідний постримський культурно-політичний режим на перетині декількох традицій. Специфіка якого полягала в співіснуванні римської адміністративно-правової та освітньо-риторичної традиції з християнським нормативно-смісловим горизонтом та готською військово-елітарною ідентичністю, що разом утворювали механізми керованості, соціальної інтеграції і культурної спадкоємності.

Завершальний розділ засвідчив, що феномен «Остготського Відродження» посідає помітне місце в історіографічних дискусіях, оскільки лежить на перетині двох великих наративів, зокрема «занепаду» пізньої античності та «становлення» ранньосередньовічної Європи. У науковій літературі його трактують як свідомий культурно-політичний проєкт двору Теодоріха Великого, спрямований на відновлення римських норм управління, освіти та репрезентації влади; як компромісну модель співіснування римської сенаторської еліти та готської військово-адміністративної верхівки або ж як обмежене за масштабом

явище, що торкалося передусім придворного середовища. Подібна дискусійність поняття зумовлена насамперед різним прочитанням джерел, відмінними методологіями та питанням критеріїв оцінки культурного феномену.

Причини «Остготського Відродження» найчастіше пов'язують з потребою легітимації влади остготського режиму в Італії та прагненням забезпечити керованість території через збереження римської адміністративної системи, права та міських структур. Наслідки культурного феномену проявилися у посиленні ролі класичної риторики та освітніх моделей, а також у формуванні придворної культури, що використовувала античну символіку для представлення влади. Однак суспільно-політична крихкість Остготського королівства зумовила обмеженість тривалого культурного впливу. В таких умовах «Остготське Відродження» радше закріпило зразки культурної пам'яті та механізми спадкоємності, ніж створило стабільну основу для безперервного культурного розвитку в далекосяжній перспективі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Anonymus Valesianus. Pars posterior. Berlin: Weidmann, 1877. 48 p.
2. Boethius Anicius Manlius Torquatus Severinus. De consolatione philosophiae. Oxford: Clarendon Press, 1891. 240 p.
3. Boethius Anicius Manlius Torquatus Severinus. De institutione arithmetica та De institutione musica. Leipzig: Teubner, 1867. 322 p.
4. Boethius Anicius Manlius Torquatus Severinus. Opuscula sacra: De Trinitate, Utrum Pater et Filius..., Quomodo substantiae..., Contra Eutychen et Nestorium та ін. Leipzig: Teubner, 1891. 198 p.
5. Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. Commentarii in Psalmos. Turnhout: Brepols, 1958. 472 p.
6. Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. De anima. Paris: Desclée, 1958. 156 p.
7. Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. Historia Gothorum. Roma: Typis Vaticanis, 1895. 315 p.
8. Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. Institutiones divinarum et saecularium litterarum. Leipzig: Teubner, 1937. 284 p.
9. Cassiodorus Flavius Magnus Aurelius. Variae. Roma: Monumenta Germaniae Historica, 1894. 642 p.
10. Ennodius of Pavia. Panegyricus dictus Theoderico regi // Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi. Vol. VII. Berlin: Weidmann, 1885. 312 p.
11. Ennodius of Pavia. Vita beati Antonii monachi Lirinensis // Patrologiae cursus completus. Series Latina (PL). Vol. 63 / ed. by J.-P. Migne. Paris, 1847. P. 791-794.
12. Jordanes. De origine actibusque Getarum (Getica) / ed. by Theodor Mommsen. Berlin: Weidmann, 1882. 168 p.

13. Procopius Caesariensis. De Bellis. Book V (The Gothic War). Cambridge, MA: Harvard University Press (Loeb Classical Library), 1919-1928. 512 p.
14. Боднарюк Б. М., Сандуляк І. Г. Формування латинської літератури Італії в період Раннього Середньовіччя (VI-X ст.) // Сумський історико-архівний журнал. 2013. № 21. С. 30-53.
15. Гуменний С. Еволюція герменевтичних ідей від античності до Нового часу // Магістр. 2016. Вип. 24. С. 130-133.
16. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Москва: Искусство, 1972. 318 с.
17. Духовній Р. Є. Місце інтелектуальних традицій в ранньохристиянській європейській духовній культурі VI століття (Віварій Касіодора) // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи: зб. наук. пр. Вип. 3, ч. 2. К.: ТОВ ВД «ЕКМО», 2011. С. 232-240.
18. Єфіменко В. В. Загальнолюдський зміст куртуазних чеснот як передумова гуманізму Відродження // Українські культурологічні студії. 2022. № 1. С. 4-10.
19. Історія Візантії. Вступ до візантиністики / за ред. С. Б. Сорочана, Л. В. Войтовича. Львів: Апріорі, 2011. 880 с.
20. Історія культури Італії: навч. посіб. / Ю. С. Сабадаш, Ю. М. Нікольченко, С. П. Пахоменко; за заг. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. 2-ге вид., виправ. та доп. Київ: Ліра-К, 2021. 228 с.
21. Козлик І. В. Вступ до історії західноєвропейської літератури середньовічної цивілізації. Історико-культурний макроетап рефлексивного традиціоналізму. Доба Середньовіччя та епоха Відродження. Івано-Франківськ: Поліскан; Гостинець, 2003. 341 с.
22. Кузовков В. І. Італія та Візантія: до проблеми політичного статусу Остготського королівства у 493-540 pp. // Емінак. 2018. № 1(2). С. 5-11.

23. Кузюков В. В. Візантійські історики про дипломатію Східної Римської імперії у 395-518 рр. // Емінак: науковий щоквартальник. 2015. № 1-2(10) (січень-червень). С. 45-49.
24. Кундис В. Я. Іконопис: історія та розвиток. Дрогобич, 2025. 60 с.
25. Ларін А. О. Історія науки і техніки: підручник. Харків: НТУ «ХП», 2021. 294 с.
26. Лучканин С. М. Історія класичної філології: навчальний посібник для магістрантів і студентів відділення класичної філології. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: Видавничий дім Дмитрія Бураго, 2020. С. 12-14.
27. Малишев О. О. Адріанів поділ скарбу і археологічне право // Правова держава. Вип. 30. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2019. С. 200-209.
28. Малишев О. О. Пам'яткоохоронне законодавство Теодоріха Великого та значення остготського ренесансу в контексті історії становлення права культурної спадщини // Правова держава. 2021. Вип. 32. С. 166-178.
29. Мірошніченко В. Г. Досвід духовно-морального виховання в європейській педагогіці IV-VI століть (Мартін Турський, Бенедикт Нурсійський, Флавій Кассіодор) // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Вип. 21. Острог, 2012. С. 355-362.
30. Мірошніченко В. Г. Традиції європейського середньовічного досвіду бібліотечної справи в сучасній системі забезпечення освіти // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. 2012. № 3. С. 193-198.
31. Озимчук О. В. Визначні європейські історики раннього середньовіччя // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. 2016. № 27. С. 261-266.
32. Пиков Г. Г. Из истории европейской культуры. Новосибирск: Изд-во НГУ, 2002. 255 р.
33. Санников С. В. Критерии «Варварства» эпохи остготского возрождения // Идеи и идеалы. 2014. № 2(2(20)). С. 120-129.

34. Срібняк І. В. Італія / Italia: короткий нарис історії: навч. посіб. Рим-Київ: Consortium scientifico-éducatif international Lucien Febvre, 2019. 206 с.
35. Сюсько К. М. Протистояння Риму і готів // Карпатика. Вип. 38. Ужгород: Вид-во УжНУ «Говерла», 2009. С. 185-209.
36. Удальцова З. В. Италия и Византия в VI веке. Москва: Изд-во АН СССР, 1959. 496 с.
37. Уколова В. И. «Последний римлянин» Боэций. Москва, 1987. 240 с.
38. Фенич В., Алешкевич Я. Від перших учителів-софістів до «семи вільних мистецтв»: освіта та стан освіченості в античному Середземномор'ї V ст. до н. е. - VI ст. н. е. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. 2025. № 1(52). С. 43-58.
39. Цебрій І. В., Назаренко Н. Духовне життя країн Західної Європи в епоху Середньовіччя та раннього Просвітництва: монографія. Старобільськ-Полтава: Формат+, 2021. 206 с.
40. Цебрій І. В. Ідейно-художні напрями в культурному житті країн Західної Європи в добу Середньовіччя: посібник для студентів історичних факультетів та вчителів історії. Полтава: ПДПУ, 2014. 165 с.
41. Цебрій І. В. Модель релігійної освіти у творчій спадщині ранньохристиянських педагогів середньовічної Європи // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія». Вип. 17. 2011. С. 70-75.
42. Щукин М. Б. Готский путь (готы, Рим и черняховская культура). Санкт-Петербург: Филологический факультет СПбГУ, 2005. 320 с.
43. Яременко Н. В., Коломієць Н. Є. Історія зарубіжної літератури. Епоха Середніх віків та Відродження: навчальний посібник. Кривий Ріг, 2012. 184 с.
44. Amory P. People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 512 p.
45. Arnold J. J. Theoderic and the Roman Imperial Restoration. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. 350 p.

46. Auerbach E. *Literary Language & Its Public in Late Latin Antiquity and in the Middle Ages*. New York, 1965. 415 p.
47. Bierbrauer V. Die ostgotischen Funde von Domagnano, Republik San Marino (Italien) // *Germania*. 1973. Bd. 51. S. 474-516.
48. Bierbrauer V. Die ostgotischen Grab- und Schatzfunde in Italien. Spoleto, 1974. S. 198-207.
49. Bierbrauer V. Historische Überlieferung und archäologischer Beifund. Ostgermanische Einwanderer unter Odoaker und Theodorich nach Italien: Aussagemöglichkeiten und Grenzen der Archäologie // *Probleme der relativen und absoluten Chronologie ab Latènezeit bis Frühmittelalter*. Kraków, 1992. S. 263-279.
50. Brown P. *The World of Late Antiquity*. London: Thames & Hudson, 1971. 216 p.
51. Burns T. S. *A History of the Ostrogoths*. Bloomington: Indiana University Press, 1984.
52. Bustaccini G. Ravenna. Capital of Mosaic. Ravenna, 2001. P. 135-137.
53. Cristini M. Waiting for the barbarians: the frontiers of the Ostrogothic Kingdom during the reign of Theoderic // *Carolingian Frontiers: Italy and Beyond*. Reti Medievali E-Book. 2024. № 48. Firenze: Firenze University Press. P. 81-94.
54. Gaddoni W. *Il mausoleo di Teodorico*. Bologna, 1989. 96 p.
55. Gillett A. *Envoys and Political Communication in the Late Antique West, 411-533*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 335 p.
56. Goffart W. *Barbarian Tides: The Migration Age and the Later Roman Empire*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2006. 384 p.
57. Gregorovius F. *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter*. Stuttgart: J. G. Cotta'scher Verlag, 1859-1872. 8 Bde.
58. Halphen L. *Les Barbares: des grandes invasions aux conquêtes turques du XIe siècle*. Paris: Librairie Félix Alcan, 1926. P. 67-68.
59. Heather P. *The Goths*. Oxford: Blackwell, 1996. 341 p.
60. Hoppe S. Northern Gothic, Italian Renaissance and beyond. Toward a "thick" description of style // *Le gothique de la Renaissance: actes des quatrième*

Rencontres d'Architecture Européenne, Paris, 12-16 juin 2007 / éd. M. Chatenet. Paris, 2011. P. 47-64.

61. Janni P., McLean G. F. The essence of Italian culture and the challenge of a global age. Council for Research in Values and Philosophy, 2003. 181 p.

62. Macpherson R. Rome in Involution: Cassiodorus' *Variae* in Their Literary and Historical Setting. Poznań, 1989. P. 97-102.

63. Massimiliano V. Theodoric and the Roman Restoration. Turnhout: Brepols, 2010. 280 p.

64. Melnyk V. The Conquest of Italy by the Ostrogoths in 488-493 AD as a Formal Restoration of the Power of the Eastern Roman Empire // *Salud, Ciencia y Tecnología - Serie de Conferencias*. 2024. № 3. P. 1-8.

65. Menke M. Archäologische Beifunde des 5. Jahrhunderts // *Peregrinatio Gothica*. Łódź, 1986. P. 239-282.

66. Moorhead J. Theodoric in Italy. Oxford: Clarendon Press, 1992. P. 3-5.

67. Pergoli Campanelli A. Conservazione, tutela e restauro delle antichità: Cassiodoro e l'inizio dell'era moderna // *Civiltà Romana*. Rivista pluridisciplinare di studi su Roma antica e le sue interpretazioni. III-2016. Roma, 2017. P. 42.

68. Staab F. Ostrogothic Geographers at the Court of Theodoric the Great // *Viator*. 1976. P. 7-29.

69. Trachtenberg M. Gothic/Italian 'Gothic': Toward a Redefinition // *Journal of the Society of Architectural Historians*. 1991. Vol. 50 (March). P. 22-37.

70. Wołagiewicz R. Kultura pomorska a kultura oksywska // *Problemy kultury pomorskiej*. Koszalin, 1979. P. 33-64.

71. Wolfram H. Die Goten. München: C. H. Beck, 1990. 582 s.

72. Yitzhak H. Roman Barbarians. The Royal Court and Culture in the Early Medieval West. Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2007. 213 p.

